Taksa plaćena u gotovom

Broj 10 Din

Hrvatska Prosvjeta

GOD XXIV 8 1937

Kad je već urednički dio ovoga broja (osim omota) bio potpuno dovršen, raznijela se Zagrebom tužna vijest o smrti Mgra. Dra. Antuna Bauera, zagrebačkog nadbiskupa i hrvatskog metropolite. Kako je ovaj broj radi predbožićne preopterećenosti i uredništva i tiskare znatno zakasnio, nismo mogli mijenjati njegove dispozicije komemoracijom toliko zaslužnog pokojnika koji je ujedno bio i velik dobrotvor našega lista. Stoga ćemo u narednom broju odati posljednju počast odličnom pokojniku, čuvajući njegovu svijetlu pojavu u zahvalnoj uspomeni. R. i. p.!

ODJECI

INTERPRETACIJA Đ. SUDETE

»Hrvatski Dnevnik«, božićni broj, donosi tri neobjelodanjene pjesme pok. Đure Sudete uz kometar g. I. Jakovljevića. Ne ću govoriti o tom kako je Sudeta, po g. Jakovljeviću, u časovima bolesničke depresije, čeznuo... »za morfijem, snom, užetom, revolverom, otrovom, ma kakvom smrću ili — zdravljem.« Slobodno je g. Jakovljeviću da na svoj način interpretira takve teške časove u kojima naša svijest uopće postaje neubrojiva i neodgovorna. Možda je samo pitanje ukusa, kako se takve stvari koje danas zaista više ničemu ne služe, slažu s pijetetom prema mrtvom prijatelju. Drugo je što kada bi iz toga slijedile krupne posljedice po karakter ili stvaranje Sudetino. Međutim, mi znamo da Sudeta nije krio svojih očajnih raspoloženja, ali ih je dubljina njegovih bolova i neoboriva životna snaga njegova pretvarala u pjesnički divne transpozicije u kojima je bilo svega, ali ne samoubilačkih misli. Zar nije »Mor« upravo strahovita ispovijest takva očajanja gdje se očaj ukazuje čak u demoničnoj, povampirenoj formi samo zato što *ne želi* umrijeti?

Stoga je pogotovu upravo smiješno ono što piše g. Jakovljević na kraju svoga prikaza: »Premda u jednom pismu piše, da nije volio žena, jer ih se bojao, ipak iz nekih njegovih stihova izbija erotika. Ti su stihovi ostali većinom u rukopisu. Posljednja zbirka pjesama — »Sutoni« — ograničena na određen prostor, nije mogla primiti sve te pjesme, a to nije dopuštalo ni jedinstvo zbirke. A u njegovoj književnoj ostavštini ima još dosta pjesama. Naravno, to nisu uvijek prvorazredni stihovi. Ali oni nam ipak predstavljaju Sudetu u pravom svijetlu, da po njima možemo bar donekle osjetiti drhtaje njegove duše. Pjesma »Crni svirači« svakako ga prikazuje u osvjetljenju, u kojemu je do sada bio sasvim nepoznat.« Na to bih dodao samo to, da nitko nije bio prijatelj i pouzdanik svom pokojnom drugu, da može poslije u nekim tajnovitim aluzijama (koje su, uostalom, sasvim suvišne) iznositi tvrdnje o nekom »pravom svijetlu«, kao da je dosadanje »svijetlo« u kojem smo poznavali pjesnika, bilo »krivo«. Pjesma »Crni svirači« koja govori o ciganima i o sevdahu, zaista je ponešto drukčijeg karaktera nego većina poznate njegove poezije, ali zato nije ni kao pjesma naročito vrijedna, a ni kao ispovijest u stvari nije nova. Ako je Sudeta tvrdio da se »boji žena«, to ne mora značiti kao da nikad nije na njih ni pomišljao, nego naprotiv, strah od već iskušenih razočaranja (poznato je da je Sudeta bio nesretno zaljubljen). Ali tvrditi, pored »Mora«, kao da *ipak* iz nekih njegovih stihova »izbija erotika«, kao da ona jedino iz njih izbija i kao da je to nekakvo otkriće — to zaista znači računati, valjda, s čitaocima koji o Sudetinim djelima nemaju ni pojma. Sudeta je bio neobično krepka i živa temperamenta, ali uz to upravo mimozno osjetljive, tankoćutne duše kojoj je očito više odgovaralo da svoja najintimnija očitovanja iznosi u transpoziciji priče koja ipak dovoljno jasno (a kud i kamo silnije) govori i o doživljenosti osjećaja i o razornoj snazi strasti, pored sve njezine divno idealne poetske eksaltacije. Ne znam čemu onda služi raskapati po stihovima koji »nisu uvijek prvorazredni« i »pronalaziti« nešto što je već odavna jasno.

Lj. Maraković

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XXIV. ZAGREB, LISTOPAD 1937. BROJ 8

TON SMERDEL:

SJEĆANJA NA DUBROVNIK

I

Angelus na Lapadu

Iz daljine dopiru borova šumnih
i valova u beskraj raspjevanih
glasovi i jecaji sve jače.
U meni nešto se lomi i duša plače
oh! za tobom, djevojko čista, plače!
I zvonca od nekud sad zvone.
Možda lađa u suncu nada sad tone.
Oh! Maris Stella
slika tvoja još u srcu mome nije izblijedjela!
Oh! utjehe nam daj
u bolu našem nemir nam umanji,
jer krvavi zrenici sad se gase
i oblak do oblaka ko jagnjad požudno
zadnje sunčano svijetlo pase...
Izgleda da sve u miru blagog ljeta tone.
Isus u meni, Isus u tebi, djevojko, plače.
Tajanstvene od nekud javljaju se strune:
— O bola Majko zdravo,
o Marijo,
najbolja majko! —

II

NA LOKRUMU

U toplom dahu vjetra i raspjevanih grana
mi koračamo nošeni željom naših dana
a za nama sunce,
pred nama srca težnje
i sad u radosti svojoj nijesmo sami.
Oh! mi smo ko anđeli lijepi
u duhu svome od ljepote Božje skoro slijepi.
Sad, kad krošnje bora tako šume
i kad duše pune nijesu tame,

mi idemo u težnjama naprijed,
mi bosjaci žedni života i sunca
i jednog pred nama sjajnog vrhunca.
U toplom dahu vjetra
i raspjevanih zvona
dubrovačkog mističnog ljeta
srce nam je puno radosti malo.

III

NA TVRĐAVI SV. LOVRIJENCA

Odavna u srcu si mome
ko ikona skupocjena jedna.
Ti čežnja si ljepota ko cvijet na suncu puna,
dok jedna čežnja moja luta
u suncu umorna luta.
Ti za me si samo sanja nedostižna!
Sad si u sanjama mojim
u cvijeću ljeta na suncu došla
i niz brazde srca moga
uzorane zrnje novih čežnja posijala.
Oh, kad će klasje žuto i zrelo
šumiti jednom nama
u čežnjama svojim,
i kad će ljeto jedno vrelo
pozvati nas na jesenje tiho prelo?...
U mom srcu si ko ikona jedna
skupocjena i od danâ zaprašena,
ali sjajem voštanica uvijek osvijetljena!

IV

SUTON NA GRADCU

Usne su moje suhe dok očima motrim
tvoju siluetu
i u sebi osjećam svu mjesečevu
na moru igru i sjetu,
tako da muzika sjećanja
prolama se kroz labirint srca
u kome mladost jedna
satrta plače i grca,
jer trenutaka još nekoliko samo
i poći ću tamo
preko plave pučine
u daleke i zamišljene planine

sa slomljenim srcem
i uzdahom u grlu
i čežnjama svima
koje me otimlju blatu i čemeru danâ.
Tako si u sutonu u srcu mome krasna,
oh, izgledaš u ljubavi svojoj ko neka
sanja i pjesma iz priviđenja
mladićkih mojih sanja, —
da iz prošlih nemirnih dana.
Oh! sva si ovijena jednom sjetom
i pred noge tvoje rukovet za rukovetom
bacam snopove svojih rima
tih čudnih i za me nejasnih riječi,
kad u meni sve se ko srce slabo moje,
sve se, sve se kroz zvuk angelusa
grči, guši i grči...

V

NA DANČAMA

Čempresi u sutonu mole.
Pod nogama našim o hridi udara val.
U srcu mom ljubavi cvijet cvjeta,
a sjećanje davno ko jabuka
na ormaru mirisna miriše.
U nama, u dušama našim
ko u knjigama nekim
ljepota Božja čudna slova piše.
Oh! kojom tajnom srce tvoje sad diše?
— Čempresi još mole,
ko monasi u sutonu mole
i molit će tako do ponoći i zore,
dok vjetar na moru brazde nove ne izore
i sunce novog dana ne pozdrave mrki
i plaštom boli vječno ogrnuti.
Čempresi mole.
Srca nam drhte.
Oh! zašto u ljubavi drhte?

VI

NA BONINOVU

Kako sam sám i čudno u sanjama lud
i štur ko poslije ploda stari dud.
Kako sam sam!

U tuzi svojoj ko kamen sam sám!
Na grobovima ovim cvijeće
u suncu tiho vene i sanja
u šumu čempresa sablasnom
u šumu prečudnom
svijetla i smrti
u kome se osjećamo toliko satrti.
Tamo su grobovi gospode,
a onamo građana mirnih.
Tamo je opet u dnu kamenje sitno
i humci ko skromni pobune vrhunci
sa brojem i godištem jednim
usamljene u ćeliji smrti. — —
Misao stara u meni se rađa
ko istina gorka
da sve to tka jedna nevidljiva ruka,
da sve to je tuge divna pređa
za stihove bez rime,
kad provale u dušu našu sve plime
pobuna i želja,
uzbuna i težnja.
Ipak refren u srcu zvoni
da smrt je smisô i jezgra bola
i otpora svih naših misli.
Čini se da sad nijesam sam,
već s Bogom se ko Jakov borim svojim,
dok Hristu tamo na jednom grobu sunce
rane krvave prži
i one ga bole do srži.
O Hriste, kako sam danas sám!
Danas sam tako u bolu sam,
ko obični na drumu kam!

VII

MINČETA BEZ STRAŽARA

Kako je ponosno za srce moje
na kamen suri nasloniti glavu
i vidjeti pred sobom u duhu
godine i vjekovi kako u žilavoj borbi
za slobodu i ljepotu duha odmiču i lete.
Tamo pred očima mojim ko pilići oko kvočke
skupile se oko crkve zgrade stare.
Zvonici još drhtavo strše,
dok daljinom more struji
ko onda kad dođoše prve slavenske predstraže.

Sad zvona pred smiraj sunca zvone.
Čini mi se da ljepota ovog kraja
sa zgradama i crkvama ko u bajki tone...
Na Minčeti čuvara sad nema,
al' kamenje ovo staro
govori mi, skoro šapće tugaljivo,
kako još čuva srce jednog grada
u prkos svih radosnih i kobnih promjena,
i kako život s borbom kipti neodoljivo.
— — Kroz sumrak čiope lete
i cvrkutom vrh Minčete oblijeću.
Grad u tami tone...
I, dok zvono jedno spomen na mrtve budi,
ja silazim sa zidina sporo
s dušom uzrujanom u sadašnjost i vjekove
sluteći u srcu svu hrabrost
čuvara bezbrojnih sa Minčete stare
i slobode one divne čari
za koju su sve svoje oni dali...
Oh! kamo su sada ti bezbrojni čuvari?
Oh! kamo su oni hrabri čuvari
što čuvahu blago duha i srca?
Oh! Kamo? Kamo?

FEODORA ALIUŠ:

PJESMA

(Schubertova serenada)

Kroz lišće zvoni starinska pjesma,
u srcu joj ćutim zvukove blage,
a zrak je težak od mirisa suza
i jutro je puno njihove vlage.

Ja sam danas čista ko one,
ko zvuci davno nestalog svijeta.
U meni nema ni težnje ni strasti
ćutim se laka ko latica cvijeta.

I slušam željno i djetinjski sretna,
drhtanje lišća, dok sunce se diže.
U zraku je nešto kristalno sjajno
krenulo k meni sve bliže i bliže.

O. *ANTONIN ZANINOVIĆ O. P.*:

PJESME ZADARSKOG SVEĆENIKA DOMINIKA ARMANOVA IZ PRVE POLOVICE 16. VIJEKA

U zbirci starih hrvatskih crkovnih pjesama, što ju je izdao Rudolf Strohal,[1]) nalazi se pjesma pod naslovom: »*Vele slatko i bogolubno prigovarane meju križem i gospom divicom Mariom*«. Tu je pjesmu izdavatelj našao u tri glagolska rukopisa: a) u zborniku Antuna de Pope, sada vlasništvu Jugoslavenske akademije (Arkiv, sign. I. a. 45), napisanu u 17. vijeku; b) u rukopisu istog arkiva (sign. IV. a. 121) iz 18. vijeka te c) u jednom rukopisu otaca franjevaca III. Reda u Zadru. Za ovaj treći rukopis ne kaže, iz koje je dobe, već samo napominje, da se pri objelodanjivanju teksta nije mogao njime poslužiti.

U koliko je meni poznato, ova se pjesma nalazi i u dva latinicom pisana rukopisa. To je zbornik »Vartal« Trogiranina Petra Lučića, sada u arkivu Jugoslavenske akademije (sign. IV. a. 31), kojega je prvi dio svršen g. 1575. te zbirka starih hrvatskih crkovno-nabožnih pjesama, koju sam pred nekoliko godina našao u knjižnici zborne crkve sv. Ivana u Trogiru, a bit će napisana zadnjih godina 16. ili na početku 17. vijeka.[2]) U Lučićevu »Vartlu« dolazi spomenuta pjesma na listovima 90a—92b pod ovim naslovom: »*Denoto prigovaranye blaxene dinice marie y chrisa Isusa cho sloxi nichi denot redounich*«, a u zbirci trogirske crkve sv. Ivana na l. 32a—34b sa skoro istim naslovom: »*Denoto prigovaranye blaxene dine Marye i Chrixa Isusova eho sloxi nichi denot redounich*«.

Dok nam glagolski rukopisi, kako ih navodi Strohal, ne spominju ništa o auktoru ove pjesme, iz njezina naslova u Lučićevu »Vartlu« i Trogirskoj zbirci saznajemo, da ju je sastavio »*niki devot redovnik*«. Tko je pak bio taj pobožni redovnik, pokazat će nam nešto dalje ova zadnja zbirka. Na l. 34b, gdje svršava pjesma, zabilježila je odmah ispod njezina teksta ista ruka, koja je i pjesmu prepisala, ovaj dodatak: »*SCTAMPANO YEST* U BNETCIH PO MENI PETRU OD NICHULINOU OD SABIA CHO SLOXI REDOUNICH DON DUMNICH ARMANOU OD ZADRA«. Ovu je dakle pjesmu sastavio zadarski svećenik don Dominik Armanov.

Prije nego se potanje osvrnemo na pojedine dijelove ovoga važnog dodatka, treba da iznesemo iz iste zbirke još dvije bilješke, a u vezi su s gornjom pjesmom i njenim autorom.

Na l. 32a, gdje počinje pjesma »*Devoto prigovaranje*«, zabilježio je njezin prepisivač u bijelu prostoru: »*Od one molitne ischi poçtach u oni libar na cartah.* 1. *gdi pocignie = Pocigniu uersi*«. Taj prvi list, na koji upućuje bilješka, ne označuje početak čitave zbirke, kakva je sada, nego početak sveščića (trećega), koji je, prije no je s ostalima ušiven u ovu knjigu, bio poput nekih drugih sveščića u istoj zbirci posebno pobrojen. Na prvom listu tog »libra« — sveščića, a 27b čitave zbirke mi doista nala-

zimo: »*Pocigniu uersi Boxia tila, chih sloxi nichi deuot Redounich*«. To je naslov, pod kojim dolazi pet pjesama s podnaslovima za četiri prve: »*Molitua parua — druga — trechia — cetuarta*«. Iza pete, što počinje: *Sui hualimo Gospodina*«, na listu zbirke 30a (sveščića 4a), ista ruka zapisala je opet ovu drugu bilješku: »*Ostalo ischi u libar oui na cartah.* 6. *gdi pocignie: Deuoto*«.

I ove je dakle pjesme složio »*niki devot redovnik;* a jer se na listovima 20a i 32a one označuju kao početak prije spomenute pjesme »*Devoto prigovaranje*«, to moramo zaključiti, da i ova i one (pjesme-molitve) potječu od istog autora. *Zadarski svećenik Dominik Armanov »složio« je prema tome ne samo dijalog između bl. Djevice i Križa, nego još i »verse Boxia tila«, pet pjesama-molitava, koje su s onom prvom bile također štampane u Mlecima.* Prepisujući dijalog »*Devoto prigovaranje*« prepisivač je sigurno imao pred sobom jedan od štampanih primjeraka svih ovdje spomenutih pjesama ili prijepis iz istoga, pa je prema tom primjerku ili prijepisu iz njega nadodao gornje bilješke, koje nam otkrivaju jednoga dosad nepoznatog hrvatskog pjesnika, a hrvatsku bibliografiju obogaćuju jednim starim, nažalost izgubljenim štampanim djelom.[3])

O samom autoru ovih pjesama nemamo inače nikakvih podataka. Iz starih spomenika znamo, da je u prošlim vjekovima živjela u Zadru obitelj *Armani*. Tako na jednoj pergameni iz g. 1648., koja je pripadala arhivu bivšeg dominikanskog samostana u Zadru, a sada se čuva u ondješnjem Državnom arhivu, spominje se kao već mrtav neki »*Grazioso Armani*«[4]) U drugoj polovici 18. vijeka živio je u Zadru (ondje i rođen) svećenik *Ivan Armani,* koji je kasnije postao kanonikom, pa biskupskim i kapitularnim vikarom te umro g. 1799.[5]) Ovoj porodici pripadao je sigurno i naš pjesnik. Prezime *Armanov* pohrvaćeno je od *Armani,* isto kao što je i ono *Nichulinou* za mletačkog tipografa pohrvaćeni oblik njegova pravog prezimena *Nicolini.* Ime *Dumnik* bit će skraćeno od *Duminik,* koji se oblik (vokal *u* namjesto *o* na prvom slogu) za ovo ime nalazi u starim spomenicima, a i danas još upotrebljava u nekim dalmatinskim mjestima.

Pomoću imena i prezimena mletačkog tipografa, koji je tiskao Armanovljeve pjesme, mi možemo doznati, kada je svećenik Armanov živio. U 16. vijeku nalazimo tipografa »*Pietro Nicolini da Sabio*«, za kojega Ester Pastorello u svom djelu o mletačkim tipografima, izdavačima i knjižarima 16. vijeka piše, da je u Mlecima tiskao knjige u društvu sa svojom braćom Ivan-Antunom i Ivan-Marijom te nećakom Kornelijem već od g. 1523., a sam od 1533—1551.[6]) Drugog tipografa s ovim imenom i prezimenom nema u 16. vijeku u Mlecima. Na kojeg Petra Nicolini da Sabio iz kasnije dobe, ako je možda opstojao, mi ne možemo pomišljati, jer se naše pjesme nalaze u prvom dijelu Lučićeva »Vartla«, koji dio je, kao što smo već spomenuli, svršen g. 1575.[7]) *Stoga moramo zaključiti, da su spomenute pjesme bile štampane između g. 1533. i 1551. te da je dosljedno njihov autor Dominik Armanov živio u prvoj polovici 16. vijeka.*

Nego, jesu li one pjesme-molitve (»versi Božja tila«) Dominika Armanova potpuno njegove?

Da to pitanje postavimo, sili nas činjenica, što prve tri od spomenutih pet pjesama mi imademo i u kraćoj redakciji. Prvu je objelodanio R. Strohal u svojoj zbirci (na str. 27—28) pod naslovom: »*Šekvencija svetago tela božija*«, a drugu i treću (stopljene zajedno) pjevaju još i danas u gradu Korčuli te u drugim nekim mjestima na istome otoku pri pohodu presv. Tijela Isusova u grobu (»prid Božji grebäc«, kažu u Veloj Luci) na Veliki Četvrtak, odnosno na Veliki Petak ujutro.

Prva pjesmica, kako je donosi Strohal u svojoj zbirci, glasi:

Šekvencija svetago tela božija

Zdravo sveto božje tilo,
Ko s' na križi za nas bilo!
O presveto božje tilo,
Mi te slatko vsi molimo!
Zdravo telo božje blago,
Ko s' na križi bilo nago!
O Isuse, Bože vêli,
Ti se na nas grišnih smili!
Zdrav', Isuse, Bože blagi,
A krstjanom vele dragi
Cić' nas z neba pride doli
I kerv (sic) svetu svu proliti.
Zdrav', Isuse, Bože dragi,
Z bogom' Ocem velê slavni!
O preslavno božje Trojstvo
I jedino vse božanstvo,
Ti pomiluj, ti nam prosti,
Ki si jedan a u Trojstvi,
Tebi slava i poštenje
Našim grihom daj prošćenje!

Tekst druge i treće pjesmice, što ovdje donosim, prepisao sam iz pjesmarice bratovštine Svih Svetih u Korčuli, koja je napisana ili svršena koncem 18. vijeka, a podudara se s tekstom istih ovih pjesama u onoj najstarijoj, sada nažalost izgubljenoj pjesmarici iste bratovštine, koju je objelodanio Vid Vuletić-Vukasović.[8]) Pjesmice su u jednoj i drugoj zbirci bez naslova,[9]) a tekst im je (u onoj poznijoj na l. 39b—41a) ovaj:

a)

Zdravo, tilo Božje sveto,
Ko na križu bi propeto!
Zdravo, tilo Božja Sina
Isukrsta Gospodina!
Zdravo, sveto slavno Trojstvo,
Zdravo, vičnje sve Božanstvo!
Zdravo, Isuse, Bože pravi,
Ki si s Ocem (u) jednoj slavi!
Ti si hotil s neba priti,
Ter od Dive rojen biti.
Ti si za nas htil umriti
I kerv (sic) svetu svu proliti.
Ti si tarpil muku za nas,
Ti se smili sada na nas!
Puče Božji, sad se moli,
Ponizivši glave doli,
Da primete svi proštenje
Buduć njega vi stvorenje.
Ti si blažen vika viku,
Ti nam podaj rajsku diku! Amen.

b)

Zdravi (sic), Isuse, Sinu Boga,
Ne ostavi puka svoga,
Za ki hoti doli priti,
Priblaženu karv proliti.
S učenicim večeraše,
Smart im tvoju navišćaše.
Vertlu (sic) Oca kad moljaše,
Za nas željno uzdisaše.
Juda pride k tebi onda,
Za pineze ki te proda.
Pozdravi te, celov poda
I Žudijom tebe proda.
Viće na te učiniše,
Ter se tako zgovoriše.
Pilatu te privedoše,
Da te propnu svi rekoše.
Kad pri stupu svezan staše,
Nikomure ne prićaše.

Na kolina tad padahu
I tobom se svi rugahu.
Kad te križu prig(v)ozdiše,
U karv svetu vas ploviše.
Tužna majka ondi staše,
Koj se sarce raspadaše.
Od tuge se skončavaše,
U žalosti umiraše.
Kad na križu grubo staše,
Svih spasenje ti željaše.
Sve svaršeno, kad izusti,
Duh blaženi tada pusti.
Molimo te, pomiluj nas,
U potribi pomozi nas!
Tebi slava, tebi dika,
Ka ne mine vike vika. Amen.

Usporedimo li ove tekstove s pjesmama-molitvama Dominika Armanova, naći ćemo, da su to jedne te iste pjesme, ali za trećinu kraće. Namjesto onih kitica od po tri stiha, na koje je podijeljen tekst kod Armanova, mi imamo u gornjim pjesmama samo dva prva osmerca (katkada prvi i treći), koji su rimovani kao i kod Armanova aa, bb, cc i t. d., dok treći (koji put srednji stih) sedmerac ili osmerac potpuno izostaje. Samo u jednom slučaju (u trećoj pjesmi) napravljene su od tri dvostiha dvije kitice.

Tekst prve pjesmice, »šekvencije svetago tela Božija« uzeo je Strohal iz Klimantovićeva (Klemenovićeva) rituala, za koji veli (na str. 6.), da je iz g. 1512., dok bi prema dru Fr. Fancevu bio nešto raniji, iz g. 1502. do 1505.[10]) Tako je ova kraća redakcija starija od prve »molitve na verse« Dominika Armanova, koji je, kao što smo ustanovili, izdao svoje pjesme (ili tko mjesto njega) između g. 1533.— 1551.

Druga i treća pjesma nalazile su se (odijeljena jedna od druge) u već spomenutoj pjesmarici, što ju je objelodanio V. Vuletić-Vukasović, za koju veli Dr. Milan Rešetar, a za njim i Dr. Fr. Fancev, da je iz konca 15. vijeka. Razlozi, što ih ovi pisci navode za toliku starinu one izgubljene korčulanske pjesmarice ili zbornika, nijesu baš jaki, kao što sam to opazio drugom zgodom.[11]) No ipak, i neodvisno od toga, mi možemo kazati, da je kraća redakcija druge i treće pjesme o presv. Božjem Tijelu također starija. Razlog je, što oni dvostihovi i u ovim dvjema pjesmama sačinjavaju kao i u prvoj sami za sebe potpunu cjelinu te sasvim lijepo, a na mjestima još i ljepše stoje bez onih nadodanih ili drukčije svrstanih stihova.[12])

Imajući u vidu ove ovdje iznesene činjenice mi možemo na gore postavljeno pitanje odgovoriti, da *svećenik Dominik Armanov prve tri pjesme-molitve nije izvorno sastavio, nego ih je samo, nešto slično, kao što su to činili srednjevjekovni latinski pjesnici, tropirao t. j. novim stihovima proširio tekst, koji je već prije njega opstojao.*

Da li je svećenik Armanov to isto učinio i s ostalim dvjema pjesmama-molitvama? Za petu, koja je sastavljena prema latinskoj sekvenciji sv. Tome Akvinskoga »*Lauda Sion Salvatorem*«, to ne možemo reći, ali četvrta je mogla biti proširena, jer i u njoj tekst može da stoji bez trećeg stiha u pojedinim kiticama. Ipak, dok se to ne dokaže primjerom kraće i starije redakcije, nemamo prava, da mu za nju zaniječemo potpuno autorstvo.

Sve ove Armanovljeve pjesme bile su objelodanjene kao anonimne u Strohalovoj zbirci, i to: »*Devoto prigovaranje*«, kako je već spomenuto, na str. 23—24, a »*versi Božija tila*« ili, kako se ondje nazivlju, »*Molitve*

na verse složene na poštene gospodina Isukrsta našega spasitelja« na str. 28.—30. Izdanje je međutim vrlo loše, jer je u rukopisima, što ih je izdavatelj imao pri ruci, tekst mnogo iskvaren te k tome modernizovan i poštokavljen. Kada se, što je veoma željeti, saberu i budu kritički izdavale sve naše stare hrvatske crkovno-duhovne pjesme, izdavači će i za ove pjesme morati da donesu sve njihove varijante, a ja ću ih ovdje donijeti onako, kako su zapisane u Trogirskoj zbirci, koja nam je ne samo otkrila njihova autora, nego također — izuzevši nekoliko slučajeva i dobro sačuvala njihov prvobitni tekst.

U bilješkama navodim mjesta, koja je prepisivač u pjesmama-molitvama bio prvotno drukčije zapisao, a za dijalog *»Deveto prigovaranje«*, koje je bez ikakvih ispravaka, spomenut ću stihove (osam ukupno), kojih u Štrohalovu izdanju nema. Prepisujući tekst izmijenio sam staru ortografiju sa sadanjom. Slog *nye* na kraju riječi (na pr. *spasenye*) prepisujem ovdje sa *nje*, bez zareza između *n* i *j*. Zašto zadržavam *a* ispred samoglasnog *r*, kazao sam objelodanjujući iz iste zbirke potpunu Marulićevu pjesmu »Tužen'je grada Hierozolima«, jer su naime naši čakavci onda ono *a* izgovarali, kao što ga u nekojim krajevima (na otoku Hvaru i drugdje izgovaraju još i danas.

Prvo donosim, kao što je i u štampanom izdanju bilo, »verse Božja tila«, a zatim dijalog »Devoto prigovaranje«.

POČINJU VERSI BOŽJA TILA, KIH SLOŽI NIKI DEVOT REDOVNIK

Molitva parva

Zdravo, sveto Božje tilo,
Ko si za nas na križ bilo
Svega svita spasenje.

O prislavno Božje tilo,
Svi te slatko rad molimo,
Da se na svih ti smiluješ.[14])

Zdravo, tilo Božje blago,
Ko si na križ bilo nago
Za naše otkupljenje.

O Isuse, Bože mili,
Na grišnike ti se smili
Za kih pride s neba[15]) doli

Zdrav', Isuse, Bože blagi,
I karstjanom vele dragi,
Kih na križu ti otkupi.

Za grišnike pride doli,
I karv svoju za nas proli
Ćića vele ljubavi.

Zdrav', Isuse, Bože pravi,
Z Bogom ocem jednoj slavi[16])
I svetim Duhom u radosti.

O prislavno Božje Trojstvo,
Ko jedino jest[17]) Božastvo,
Svi te kupno sad molimo.

Ti pomiluj, ti nam prosti,
Ki si jedan a u Trojstvi,
Ki u vike pribivaš.

Tebi slava i poštenje,
Našim grihom daj prošćenje,
Ki kraljuješ va[18]) vike. Amen.

Molitva druga

Zdravo, tilo Božje sveto,
Ko na križu bi propeto,
A za naše spasenje.

Zdravo, tilo Božja Sina,
Isukarsta Gospodina,
Naše velo ufanje.

Zdravo, sveto slavno Trojstvo,
Zdravo, vičnje sve Božastvo,
Primi naše moljenje.

Zdrav, Isuse, Bože pravi,
Ki si s Ocem[19]) vičnjoj slavi,
Ti nam daj utišenje.

Ti si hotil s neba[20]) priti,
Ter od Dive rojen biti
Za naše sagrišenje.

Ti si za nas htil umriti
I karv svetu svu proliti
Za naše otkupljenje

Ti si tarpil muku za nas,
Ti se smili sada na nas,
Ti nam daj odrišenje.

Ti si uskarsnul slavno mnogo,
Ti si vazda jedan z Bogom,
Tebi slava i poštenje.

Puče Božji, sad se moli
Ponizivši glave doli,
Da primete prošćenje.

Ti si blažen vika viku,
Ti nam podaj rajsku diku
I nebesko veselje. Amen.

Molitva treća

Zdrav', Isuse, Sinu Boga,
U tebi je kripost mnoga,
Ne ostavi puka tvoga,

Za kih hoti doli priti
Približenu karv proliti
I nas k tebi[21]) pridružiti.

S učenici večeraše,
Smart jim svoju naviščevaše
Ter pitomo njih učaše.

V' vartl' Oca kad moljaše
Pot te karvavi pobijaše
Željno k' njemu uzdihaše.

Juda k' tebi pride onda,
Pozdraviv te celov poda
Za pineze ki te proda.

Viće na te[22]) učiniše,
Ter se tako zgovoriše,
Napokom te umoriše.

K' Pilatu te privedoše,
Da te propne, svi rekoše,
Pravdu vapjem primogoše.

Kad pri stupu svezan staše,
Nikomure ne pricaše
Ni se zlobom obitaše.

Na kolina tad padahu
I tobom se svi rugahu,
Tvoju kripost jer ne znahu.

Kad te k' križu prigvozdiše,
U karvi svetoj vas ploviše,
Tužna Majka onde biše,

Koj se sarce raspadaše,
Od tuge se skončavaše
I u žalosti umiraše.

Kad na križu grubo staše,
Svih spasenje ti željaše,
Zato piti tad prošaše.

»Sve je svaršeno« kad izusti,
Duh blaženi tada pusti,
Ter se Ocu priporuči.

Molimo te, pomiluj nas,
Ter potribnih pomozi[23]) nas,
Jer Gospodin samo ti s' naš.

Tebi slava, tebi dika,
Tebi hvala privelika,
Ka ne mine vike vika. Amen.

Molitva četvarta

Zdrav', Isuse Gospodine,
U tebi su sve istine,
Slavno ti je tvoje ime.

Ti si hotil s neba[24]) priti,
U Mariju se uputiti
Nas hoteći otkupiti.

Zdrav', Isuse, chi si imil
Mnozi trudi za nas tarpil
Na ramen križ[25]) si nosil.

Zdrav', Isuse uzvišeni,
Moćno za nas poniženi,
Jošće veće izmučeni.

Zdrav', Isuse okrunjeni,
Vele za nas izranjeni,
Sveti parsi otvoreni.[26])

Zdrav', Isuse, svim nam dragi,
Od grišnikov popljuvani,
Ti nas tužnih ne ostavi.

Zdrav', Isuse milosardni,
Žuč' i osta napojeni,
Od Žudijev umoreni.

Zdravo, tilo Božje sveto,
Ko je za nas svih propeto,
Martvo s križa[27]) paka sneto.

Za prislatke tvoje rane,
Ke si prijal po sve strane,
Ti pomozi sve karstjane.

Za tvoje sveto porojenje
Naše usliši ti moljenje,
Jer smo tvoje mi stvorenje.

Tebi slava i poštenje,
Ti si naše sve veselje,
Daj nam grihom otpušćenje. Amen.

(Peta molitva)

Svi hvalimo Gospodina,
Svega svita stvoritelja,
Našeg otkupitelja.

Svak se klanjaj, svak mu služi,
Jer je za nas bil u uzi[28])
I napokon umoren.

Svi ga štujuć ne pristajmo,
Njega muku razmišljajmo,
Za grišnike ku je tarpil.

Svi dvignimo naše misli,
Svaki dobro ter razmisli,
Čigovo smo stvorenje.

Tere dobro svak procini,
Novi zakon kad učini
Večerajuć s učenici.

Kruh obrati u svoje[29]) tilo,
Ko je raspeto za nas bilo[30])
Nas hoteći otkupiti.

Hti nam ljubav ukazati,
Kruh anjelski nam podati,
Koga slavi sve stvorenje.

Meso pića, karv prisveta
Ljubavju je našom speta,
Zato nam se on ne brani.

Primaju svi, prima jedan,
Toko[31]) oni, koko[32]) on sam,
Na manje ne dohodi.

Vazimlju[33]) dobri, vazimlju zali,
Vazimlju veli, vazimlju mali,
Ojme, da ne svi jednako!

Ki pravadno[34]) prime njega,
Dostojan je dobra svega
I kraljevstva nebeskoga.

Nedostojno ki ga prime,
Osujenje sebi vazimlje,
Toga svak(i) se čuvaj.

Zato sad ga svi molimo,
Ter ga s plačem mi prosimo,
Da nas grihov obaruje.

Koga hvali sve stvorenje,
Tebi slava i poštenje,
Ki kraljuješ va[35]) vike. Amen.

DEVOTO PRIGOVARANJE BLAŽENE DIVE MARIJE I KRIŽA ISUSOVA, KO SLOŽI NIKI DEVOT REDOVNIK

Štampano jest u Bnetcih po meni Petru od Nikulinov od Sabia, ko složi redovnik Don Dumnik Armanov od Zadra

Križu tvardi i nemili,
Mene mnogo ti rascvili,
Da si prijal sinka moga
Isukarsta svemogoga,
Ki no j' svaka oni stvoril[36])
I za narod karv je prolil.
Ča učini, Križu britki,[37])
Da na tebi sin moj slatki
Grubo visi vas izranjen
Ljutim tarnom i okrunjen?
Križu, meni sinka vrati,
Ja te molim tužna mati,
Zač je on ma vela radost,
Tere moga sartca slatkost.
Križu, gledaj vela čuda,
Ka se sada čine sfuda:
Zemlja darhće svakolika,
Žalost ljudem bi velika,
Svitlost sunca jest pomarkla
I kamenja jesu pukla.
Ta čudesa navišćuju,
Tere svitu očituju,
Da no j' isti on sin Boga,
Prijal na se ti si koga.

Križ odgovara Divi Mariji

Moj odgovor, slavna Divo,
Htij slišati sad pomnjivo,
Da za narod čovičaski
Na meni stoji Isus slatki,
Koga ne ću t' ja vratiti,
To mi ne htij govoriti,
Zač bo na meni umriti će,
Svit od smarti skupiti će.
Bog svemogi zakon stavi,
Ča jest tokoj po naravi,
Smart svakoga da uzima
I nitkomur prostit nima.
Smarti vas svit podloži,
I bogati i ubozi.
Prostit Sinu ne hti svomu,
Okusit je to svakomu.
Smart je dobru mnogi pokoj
I nevolji konac tokoj.
Zato, Divo, već ne pravi,
Triba j', na me da se stavi.
Majko Božja, ustarpi se
Slavna Divo i pomni se:
Mater Evu i Adama,
Njih otac i Abrama
Tmine limba slobođiti,
Vrime jim je u Raj priti.
Odriš' uzli zmaja ljuta,[39])
Ne čin' da žre veće svita.
Ter ti svit će vazda služit
I dostojno tebe hvalit.
Raj se hoće veseliti
Ter ti dvorno zahvaliti,
Da su Oci slobodjeni
I u Raj da su dovedeni.

Odgovara Diva Marija Križu

Križu, riči tvoje slišu,
Da li gorko ja ti 'zdišu,
Jere viju sinka moga,
Ja no divom rodih koga,
Da on visi s razbojnici.
U tarnovi ljutu[40]) vinci.

Odgovara Križ Divi Mariji

Bog se u meni ponižil je,
Po mni radost nebu dal je
A hudobi mnogu žalost,
Zač mu skrati njega jakost.
Skala ja sam, po koj gori
Nebeskoga gre se dvori.[41])
Smert (sic) sam Božja posvećena
I od njega narejena.
Od dobitja Kora[42] ja sam
I poštenja dostojan sam.
Imaš dakle ustarpi se,
Tere, Divo, veseli se,[43])
Po mni da je mili sin Tvoj
Oslobodil dragi puk svoj.
Zato svit me ima ljubit.

I poštenje meni činit
Cic' ljubavi slavnog Boga
Ja no prijah na se koga.

Križ odgovara Divi Mariji

Mir men nami jur imamo,
Već se ob tom ne pričajmo.

Stav'mo svaka u ruke Boga,
Stvoritelja svemogoga.
Mi se smerti ne strašimo,
Sveta Križa mi ljubimo,
Bogu suž'mo humiljeno
Njega ljubeć mi svaršeno.
Budi vazda on pohvaljen,
Ki no žive u vik. Amen.

BILJEŠKE

1) »*Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama. Sabrao iz starih hrvatskih glagolskih rukopisa* od 14.—18. *vijeka Rudolf Strohal*« Zagreb 1916, str. 23—24.

2) Objelodanjujući iz ove zbirke u »*Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku*« za g. 1924—1925 (Pril. II.) Marulićevu pjesmu »*Tužen'je grada Hierozolima*« kazao sam opisujući ukratko istu zbirku, da je teško odrediti dobu, kada je bila napisana, jer da sličnog pisma imamo iz konca 16., iz 17. pa i iz 18. vijeka, ali da ne će biti mlađa od 17. stoljeća. Međutim Dr. Franjo Fancev, koji je pred tri godine priopćio iz nje u »Nastavnom vjesniku« (god. 43, str. 18—28) savremenu hrvatsku pjesmu o pogibiji kralja Ludovika na Mohačkom polju, veli ondje, da se »s vrlo mnogo vjerojatnosti može kazati, da sam rukopis pripada upravo posljednjim decenijima 16. vijeka.« Veleuč. gosp. profesor se je bavio mnogo više nego ja starim rukopisnim zbirkama naših pjesama, zato približujući se njegovu mišljenju velim, da je iz *zadnjih godina* 16. ili iz početka 17. vijeka. U raniju dobu ne možemo je staviti, jer se na listovima 60, 62, 63 i 65. nalazi filigranski znak (kružnica sa slovima F. B., s lukom te još nekim potezima), za koji Briquet bilježi: »*Salo 1596*«. (Druge vodene znakove, kojih također ima, nijesam imao vremena da provjerim). Iako nije odlučno za sigurno datiranje, jer su pjesnici i za života naslali jedan drugome i znancima svoje sastavke, spomenut ću ipak ovdje, da se u ovoj zbirci nalazi jedna pjesma (»*Od kratčine života*«) Šibenčanina Petra Divnića, za koga literarni historičari pišu, da je umro oko g. 1600.

3) Prepisivač dijaloga prepisao je u našoj zbirci svojom rukom i »*verse Božja tila*«, ali ne u isto vrijeme. To se očito vidi po drukčijem crnilu, kojim je napisao »*Devoto prigovaranje*« i nadodao sve navedene bilješke te u tekstu pjesama-molitava nekoje riječi izmijenio ili ih drukčije poredao. — Ovih pet pjesama također se nalazi u »Vartlu« Petra Lučića, i to neposredno ispred pjesme »*Devoto prigovaranje*« na l. 87a—89b pod naslovom: »*Od Boxia tila — Molitua parua — druga — trecchia — cetuarta — peta*«. Isto se tako nalaze neposredno ispred spomenute dijaloške pjesme i u rukopisima, što ih je za svoje izdanje upotrebio Strohal, pa je i to u prilog našoj tvrdnji, da su od istog autora.

4) Bötner, *Tabularium. Archivio del soppresso monastero di San Domenico in Zara*, n.° 340 (41).

5) Bianchi, *Zara cristiana*, vol. I, Zara 1877, str. 225.

6) Ister Pastorello, *Tipografi, editori, librai a Venezia nel secolo XVI.°, Firenze, Olschi* 1924, str. 60.

7) Na listu 217 pri dnu zabilježeno je: »dospih pisati na 1575 na 12 Marza«.

8) »*Čakavske starinske pjesme na čast Svetijem i Sveticama Božjim*«. Preštampano iz »Katoličke Dalmacije«. U Zadru 1880. Kod bratovštine još opstoji, vele mi, primnica, potpisana od pok. Vuletića, kojom izjavljuje, da je rukopis primio na porabu. Uprava bratovštine nije se pobrinula, da zbirku zatraži natrag iza kako je bila štampana. — Druga pjesmarica, koja još opstoji, broji 66 listova, a sadržava pjesme (ne sve istim redom i bez one o sv. Nikoli), koje su se nalazile i u onoj najstarijoj izgubljenoj pjesmarici te još neke druge. Da je napisana ili dovršena koncem 18. vijeka, dokazuju zapisi ispod naslovâ za pjesme o sv. Ivanu Trogirskomu i sv. Antunu Opatu: »Na 14 9bra 1793« — »Na 17 Gennara 1793«. Na prvom listu ove zbirke zapisane su vrlo zanimive starinske litanije: »*Sancta Maria, ora pro nobis, Kyrie eleison, Christe audi nos, salva nos. — Sancte Michael* i t. d., kojima je, čini se, počinjala i ona izgubljena najstarija pjesmarica, a poznate su također u gradovima Splitu i Šibeniku (v. Sv. Cecilija 1926, str. 139—140, 243—244).

9) U novijim prijepisima, a tako i u štampanoj knjižici »Starodrevne pjesme...« (Korčula 1930) ove su dvije pjesmice bile pogrešno stopljene zajedno.

10) »*Hrvatska crkvena prikazanja*«, Narodna starina 29, str. 146.

11) »*Hrvatska Prosvjeta*«, g. XXII (1935), dvobr. 3—4, str. 80.

12) To se očito vidi iz ovih dvostihova (u drugoj pjesmici): »Kad te križu prigvozdiše, u karv svetu vas ploviše. — Tužna majka ondi staše, koj se sarce raspadaše, — Od tuge se skončavaše, u žalosti umiraše«, koje je Armanov ovako podijelio: »Kad te k križu prigvozdiše, u karvi svetoj vas ploviše, tužna majka onde biše, — Koj se sarce raspadaše, od tuge se skončavaše i u žalosti umiraše«.

13) U prije spomenutom *Vjesniku za arh. i hist. dalm.*, Pril. II. str. 5—6.

14) Bilo prije: smili se — 15) s nebes — 16) z Bogom s otcem u jednoj slavi — 17) jes (mj. jesi) — 18) u vike — 19) Ispred *vičnjoj* bilo *va*, onda *u*, pa jedno i drugo precrtano. — 20) s nebes — 21) sebi — 22) Viće od tebi — 23) ne ojdi nas — 24) s nebes — 25) I [illegible] rameni križ nosil — 26) Namjesto ove i prednje kitice bila samo jedna, pomiješana od prve i druge: »Zdrav', Isuse uzvišeni, mnogo za nas izranjeni, sveti parsi otvoreni«. — 27) S križa martvo — 28) tuzi — 29) sve — 30) Ko je za nas raspeto bilo — 31) Tako — 32) kako — 33) zimlju — 34) pravdeno — 35) u vike — 36) Kod Strohala: »Koi no e svaka [on] stvorio«. U izvorniku bit će bilo: »Koji no je svaka stvoril«. — 37) Kao primjer vrlo loše i modernizovane redakcije u Strohalovu izdanju neka posluži ovdje ovaj i sedam slijedećih stihova: »Što učini, križu britki — tebi sin moj slatki? — Grubo ti si vas izranen, — lutim trnen ti okrunen. — Križu moi, sinka mi povrati, — ê te molim gorka mati, — zašto e on moê velika radost — tere moga srca velika slatkost«. — 38) Inih otac — 39) Ovaj i tri slijedeća stiha fale kod Strohala. — 40) Kod Strohala pravilnije: ljuti — 41) Ovaj dvostih fali u Strohala — 42) U Strohalovu izdanju: orugva, a znači (isto i horugva) zastava. — 43) Ni ovog dvostiha nema Strohal. Riječi u slijedećem dvostihu: »ustarpi se«, »veseli se« skraćeni su infinitivi. — 44) Tako isto i u Strohala. Možda je slagar pri tiskanju ispustio odlomak, u kojem je presv. Djevica odgovarala križu na zadnje razlaganje.

STJEPAN HRASTOVEC:

MLADOST JUTRA

U porođenju dana otvaram prozor svoje sobe,
neka se svježina u daždu izlije unutra,
dok se zaostali mrakovi kidaju i drobe
pod koracima jutra.

Vjetar — uzbuktali dah jutra — upije rosu sa stvari
i objavljuje dan stablima uz cestu.
Voćke podmeću plodove suncu, da ih ozari.
Miču se životi u gnijezdima na brijestu.

Na voćki tada plodovima zarumene obrazi zreli
i uz kuće u šutnji kesteni ukoče se,
jer ona prođe cestom, što se zabijeli
i mladost pronese.

F. RUBINA:

DUŠA

Biti sam, sasvim sam.

Ne, to ne znaći ne zalaziti među ljude, s njima ne razgovarati, ne živjeti s njima; ne, to je osjećaj neki, tmuran i nemiran, zao osjećaj, neko neugodno stanje. Sam biti to znači u tolikoj ljudskoj vrevi kolika se dan za danom kreće oko čovjeka, u toj vrevi ne imati dušu, dobru i dragu dušu, kojoj se može povjeriti, otkriti svoju dušu, jer duša traži dušu kao što srce traži srce, samo što srdaca, malih, djetinjastih i lakovjernih srdaca, ima mnogo, ima obilje i lako se otvaraju na jedan mig, jedan pogled, jednu riječ u pravo vrijeme, a duše, duše su zatvorene sa sedam srebrnih ključeva, nepovjerenja, sumnje, bojazni . . .

I On je jednog dana osjetio:

— Sam sam . . .

Dogodilo mu se to i suviše brzo i nenadano, premda je znao da se to mora dogoditi, premda je to očekivao. On je sada sam. Dosad nije bio. Imao je mamu. Doduše on nije znao šta to znači: imati mamu. Ona je bila tu i nije se više brinuo. Bila mu je u životu, mora se iskreno priznati, nešto sasvim obično, potrebno i u toliko drago, bila mu je, recimo, kao svjetiljka na noćnom ormariću, možda tek mrvu više.

Oca već dugo nije imao. Bio je još malih nogu, kad mu je otac poginuo u ratu. On onda još nije znao što je to rat, a nebi ni danas znao da nije osjetio posljedice. Spoznao je to jednog dana, kad su mu na poliklinici dali bocu smrdljivog ribljeg ulja, jer da je slabokrvan, a kad je došao kući rekla mu je mama, da je to od toga, što je u vrijeme rata morao piti pol vode pol mlijeka, mjesto njenog slatkog mlijeka, koje bi mu zasladilo onu poluvodu, jer ga nije imala zbog slabe hrane i mnogog posla. I ta malenkost uvjerila je njega, da rat posve sigurno nije nešto lijepo i dobro, a osim toga i novine su pisale o ratu, a kad novine o nečem mnogo pišu, bilo za, bilo protiv, onda sigurno barem malo lažu.

Mama mu je ipak kako tako zamijenila tatu. Šta više iškolala ga do univerze. Upisao se na filozofiju. Mama mu je od svoje činovničke plaće u jednoj tvornici slala toliko da je mogao dobiti koštu u jednoj jeftinoj menzi i sobicu s krevetom i pranjem rublja u mansardi jedne dvokatnice na granici periferije i centra grada. I noćni ormarić je imao. Samo svjetiljke nije bilo. A često mu je bilo vrlo mračno. Noći su mu se osobito činile tamnima, bile su pune magle. Bilo mu je kao da mu se na dušu slegla magla. U želucu mu je više puta noćivala polupraznina. Uostalom nije samo njemu bilo tako. U Zagrebu je mnogom studentu hrvatske Almae Matris teško; praznog trbuha bez dinara u džepu prolaziti ulicama punim krcatih izloga, u njima meso, kruh, hrana, rublje, odijela, sve što ti skromno srce želi, ali ne samo da je teško, kad želudac zaželi kruha, teže je kad srce zaželi srce, a još teže, kad duša zaželi dušu. Ima časova kad čovjek ne osjeća ni glad, ni zimu, ni bol, sve nadjaća osjećaj usamljenosti, najteže je biti sam. Zajedno se može i gladovati, i zepsti, i trpjeti, samo ne znam s kojeg je to uzroka, je li to stoga što čovjek kao društveno biće teži za društvom ili pak ne može u sebi zatomiti osjećaj zavisti, jala, zašto da drugom bude bolje nego meni, neka barem još neko samnom trpi, bit će mi lakše.

I kao što mu je uveće u sobi manjkala ona mala svjetiljka, kad je trebalo učiti (kod kuće za čudo nije ni osjećao da je ima), tako mu je manjkala i jedna duša, kojoj bi se mogao povjeriti, koja bi mogla rastjerati tmušu, razbistriti maglu, što se slegla na njegovu mladu dušu već prvih dana boravka u gradu. Sada je tek osjetio, da je mama nešto više nego obična potrebna stvar, biće, što li, više nego i roditelj, i skrbnik — to je ona draga i dobra duša u koje su sva sedmera srebrna vratašca duše uvijek otvorena, samo treba pokucati i otvaraju se, k mami se dolazi bez bojazni da me neće razumjeti, da će me odbiti, mama zna samo tješiti, samo razumjeti, samo pomoći.

Ali mama, ona je bila daleko, mnogo puta do nje staje vlak, mnogo je koraka do rodnog grada, gdje je mama, a On je trebao dušu, kojoj bi mogao svaku bol povjeriti, a svaki dan donosi desetke neprilika, neugodnosti, boli. Svaku bol treba odmah liječiti, inače može oštrica kojom je zadana zarđati, a oksidi, rđe su otrovni i pomalo mogu mladu dušu otrovati, učiniti je apatičnom, mlakom, nesretnom, pa i očajnom. Mislio je i na pisanje ali dok bi mu stigla jedna utjeha, došlo bi prije stotinu drugih boli.

Ne, On je tu, u Zagrebu, trebao jednu dušu, ne srce nego baš dušu.

No mnogi su danas u materijalističko doba prezreli to najljepše što čovjek ima — dušu, mnogi su bez duše, mnogi su zatvorili dušu sa sedam srebrnih vratašca i zaključali sa sedam srebrnih ključeva i još spustili željezne zastore.

On je tražio dušu, da pokuca i da mu se otvori. Za uzvrat On će otvoriti svoju dušu.

A te dobre duše, kojima se može povjeriti, gdje su one? Gdje se zadržavaju? Gdje da ih se nađe?

Treba ih tražiti!

Mora da ih ima u gradu. Inače se ne bi dalo živjeti. Jedno je sigurno: ima ih premalo. Sodoma ih je trebala pet, imala je samo tri i jedna od njih nije bila ona prava i zato je postala stup soli. A koliko u modernom gradu ima kamenih kipova, kamena srca, kamene duše?

Duše treba tražiti! Nalaze se na ulicama, trgovima, potleušicama na periferiji, a valjda i u visokim katnicama negdje u potkrovlju, podrumu, a možebiti i u sobama obloženim sagovima.

Možda ih ima i u parkovima?

Tražite i naći ćete, rečeno je.

Duša se lako prepozna. Istina, bez mirisa, bez okusa, bez boje, bez oblika vidljivog ljudskom oku, je, ali se ipak pozna. Treba je samo sresti. Duša se uznemiri, srce zakuca, oko bljesne, usne zatitraju radosnim smiješkom:

— Tu smo, našli smo se!

Bilo je u kinematografu. U komadu, što se davao, srce je tražilo srce. I našlo ga! Kako li je u kinu život lijep, tako lijep da mu nema prigovora.

Uvijek se nađu oni koji se moraju naći. To tješi ljude, daje im nade, bodri ih. Zato ljudi vole kino.

Tamo sprijeda sjeo je On sam. Još uvijek sam! Drugi su doveli bilo srce, bilo ljubav, možda koji i dušu, a on sam. Mjesto do njega bilo je prazno. Začudo, On je imao osjećaj kako je u njegovoj duši isto takova praznina kao i u onom sjedalu, koje je imalo da zapremi jedno biće. Neki čudan predosjećaj govorio mu je: »Dostajat će isto biće da ispuni obadvije praznine!« Onu kraj njega u sjedalu broj 14, kraj njegovog 15 i onu u njegovoj duši.

Neka dođe već jednom ta toliko žuđena duša!

I došla je.

Tiho, neprimjetno je došla, kao na prstima, kao da se bojala. On osjeti nešto toplo, drago, ugodno, domaće. Sve mu je postalo milo; ona sjedala, ljudi, komad mu je sve ljepši i ljepši bivao. Nikad mu u životu nije tako bilo. Svi su bili zabavljeni imaginarnom srećom njih dvoje na platnu, što su se našli nakon dugog i mučnog traženja, svi su bili dionici njihove sreće. Nitko ni mislio nije da je u isti tren jedna željna duša osjetila dugo traženu dušu. Ni Duša nije to znala. Tek neizraznim osmjehom i kratkim: »Hvala« nagradila je njegovu uslužnost, kad joj je pomogao obući kaput na svršetku pretstave.

Izašla je i ubrzavši korake krenula niz ulicu. On za njom. Stigao ju je. Upoznali su se. On se začudo pokazao vrlo hrabrim. Inače se on bojao približiti svakom, a posebno ženskom stvoru. Ne, nije se On bojao riječi, pa makar bile grube, jer one su kao vjetar, koji dune, prođe, nestane i izčezne; on se bojao pogleda, bojao se da taj pogled ne bude tuđ i tvrd, bojao se da mu taj tuđi pogled ne prodre u dubinu duše, da mu ne rani i onako ranjavu nutrinu. Dušin pogled bio je nekako topao, domać, poznat, intimno poznat, kao da su se već davno negdje sreli, upoznali, sprijateljili. Dogodi se često u životu da sasvim nepoznata lica, kad ih upoznamo smatramo već minutu kasnije kao da su nam davno, davno poznata. Ti ljudi moraju imati nešto naše, kao da su dijelovi nas samih, jer zašto bi nam nasuprot neki drugi, koje već davno poznamo bili još uvijek toliko strani i nepoznati. Par koraka dalje nego što su se upoznali On je Duši priznao da već dugo traži jednu dušu, kojoj bi mogao povjeriti svoje bolove, svoje radosti, sve svoje. A ona? Ona je isto tražila. Kao da su bili stvoreni da se nađu! Ona je seosko dijete. Zato je valjda u njoj još uvijek ostao onaj lijepi, srdačni i iskreni pogled, a ne kao kod mnogih djevojaka u gradu, koje kao da prodavaju svoje poglede lijevo i desno, svakom koga sretnu; na selu se pogled dariva samo jednom jedinom, zauvijek. Nešto od toga ostalo je i kod Duše. Ona je svršila gimnaziju svojim trudom, instrukcijama. Sad je u Zagrebu. Namještena je u nekom internatu kao prefektica. Upisat će se na filozofiju, studirala bi povijest umjetnosti, umjetnost. Ona tako voli umjetnost i pjesmu, i muziku, i sliku, i kip! Sve ona voli što je umjetnost, ta umjetnost je izražaj duše, najljepši izražaj duše.

Prvi susret prošao im je tako brzo, da im je gotovo zadao bol. Oni bi htjeli da budu dugo zajedno, da si sve ispričaju, barem bi On tako htio, a vrijeme im je tako brzo zadalo bol rastanka. Kad mu je pružila ruku na rastanku, činilo mu se kao da je tu ruku već davno negdje vidio, stisnuo, a sad mu je izgledala kao meka i blaga ruka koja će ga voditi, o koju će se moći osloniti, u koju će se moći pouzdati. Stisak ruke činio mu se isto tako blizak i izmamio mu je iz tamne svijesti spomen na maminu ruku. Duša je imala jednako dragu ruku kao i njegova mama, ona će mu moći nadomjestiti mamu. Našao je dušu koju je već dugo tražio.

— Zbogom!

— Laku noć!

Sigurno ni Arhimed nije tako radosno i s takvim prizvukom uskliknuo »Našao sam!« kao On. Kad se vraćao u svoj stan, sve mu je klicalo »Našao sam!« U uhu su mu zvonile pune melodije, bili su otvoreni svi registri duše; činilo mu se kao da je šum tramvaja, koji je projurio kraj njega, tek dah grada, velikog grada, koji je ovaj tren disao jednako snažno, brzo i uzbuđeno kao i On. Više mu grad nije bio tako stran, dapače činilo mu se kao da su mu svi prolaznici prijatelji, kao da svi znaju za njegovu sreću i kao da mu svi darivaju onaj smiješak na usnama; činilo mu se kao da su svi čekali da netko otvori srebrna vratašca njegove duše, onda će se ona otvoriti svima, svi će naći mjesta, svi će biti dobro došli, svi će biti prijatelji. I sad bića i stvari ulaze u njegovu dušu; sve mu je drago, sve bi zagrlio.

Njegova mračna i prazna sobica činila mu se nekako svjetla i puna; u njoj je sjala njegova radost i sve, svaki kutić sobice, svaki dio njegova tijela i duše bio je pun Duše. Sve je bilo ispunjeno njom, sve je bilo njeno.

Tek kad su se pune melodije slegle i stišale, tek onda je On mogao da zaviri u sve zakutke svoje duše i da sluše sve prizvuke, što su odatle dolazili. Sabravši se na tren, ostao je prestravljen. Ta On ju je samo jednom vidio, samo jednom bio s njom, a sutra, sutra može to isto učiniti drugi, može je pratiti drugi i taj drugi bit će pametniji i reći će joj na rastanku: »Do viđenja tada i tada, tamo i tamo«, a On nije, nije se sjetio. Baš je glup, neznalica, početnik u takovim stvarima! Nezna da se sreća, barem trunak hvata u momentu kad dođe, jer uzalud se plače kad ode, kad je drugi ugrabi. Bio je tužan, neraspoložen, nesretan.

Sutradan je uzalud čekao pred vratima konvikta, ona nije izlazila, bila je dežurna.

Prekosutra je čekao opet. Izašla je, ali prije nego je dospio, da joj se približi, pridružio joj se neki mladi gospodin, rukovali su se i ona ga tako srdačno pogledala i nasmiješila mu se tako lijepo da se Njemu činilo da pogled, koji je ona Njemu darovala nije bio takav. Njih dvoje, onaj Drugi i Duša, uzeli su se ispod ruke i prošli mimo njega. Nije ga primjetila. Nije ga ni mogla. Bila je zabavljena Drugim, a osim toga On se povukao sav u se, u jedan kut, gdje mu je duša plakala za izgubljenom Dušom. Sve mu se činilo mračno i tamno, mračnije i tamnije nego je bilo prije poznanstva s Dušom. Ona mu je zabljesnula da mu bude poslije toga još mnogo tamnije. Srebrna vratašca njegove duše opet su se zatvarala i bilo mu je u nutrini sve mračnije; nešto ga je boljelo, tištilo kao da se okreće srebrni ključić u vratašcima duše, da mu je zatvori za sve i svakoga, a tamo iza vratašca, tamo će se liječiti od zadane rane.

Slijedećih dana, kad je prolazio ulicama, na jednom uglu, kad već nije mogao uzmaknuti, a bio bi svakako uzmaknuo, premda je mnogo želio da je opet vidi, sreo ju je ponovo s Drugim. Pozdravio ju je. Odzdravila mu je tako srdačno, prijateljski da mu se odmah probudila nada.

— Možda je brat, rođak, tako nešto. Glup sam, opet sam glup. Ona mi mora to razjasniti. Ona će to htjeti. Ona je dobra. Pogled joj to svjedoči.

Tražio ju je, čekao je pred konviktom u vrijeme u koje je znao da je slobodna, svaki drugi dan. Izašla je da se prošeta, a onda se morala vratiti da zamijeni oboljelu kolegicu. Nije imala mnogo vremena. Razgovarali su o gradu, velikom gradu; o životu, o suncu i kiši; o vremenu koje je onih dana bilo tmurno. On ju je htio pitati ko je onaj Drugi, ali mu je riječ zapinjala:

— Uostalom — sinulo mu je pred očima — kojim pravom da je pitam? Šta je ona meni da je pobirem na red, da je pitam razjašnjenje? Mogu biti sretan da sam uz nju, da me nije prezrivo pogledala, okrenula se i otišla. Više za sada ne mogu tražiti. Neka mi to bude dosta.

Sjetio se i neke neaktuelne poslovice »Tko manje ište, više mu se daje«, koju su neki nespretnjakovići, kad nijesu imali snage da traže što više, sve, skovali sebi za utjehu.

Trebala se vratiti, već je vrijeme poodmaklo. Sutra će opet izaći oko pol jedanaest ujutro, u Ilici će kupiti nešto i odmah se vratiti. Sad mora ići. Htjeli su se oprostiti, kad ih prekine onaj Drugi. Pogledao je njega nekim čudnim pogledom, nerazumljivim, s malom sjenkom ljubomore. Upoznali su se. Dušu su otpratili zajedno kući. Poslije toga su još malo šetali zajedno, najprije šutke, a onda su počeli razgovor:

— Vi ste filozof?

— Da.

— Brucoš?

— Da.

— Gdje se hranite?

— U »Amerikanskoj . . .«

— Vrijedi li štogod hrana?

— Tako.

— Hajdemo, idem s vama tamo.

— Dobro. Možemo.

Ručali su zajedno. Drugi ga je mnogo pitao, sve je htio znati. On je isprva odgovarao kao đače profesoru, kasnije se prilagodio. Bilo mu je kao da je u Drugom upoznao starijeg brata, prijatelja, zaštitnika, što li. I počeo je pomalo da razumijeva Dušu. Kad su se rastali bio je zadovoljan.

Drugi dan u određeni sat bio je na mjestu gdje je imala proći. Govorili su malo, tek koju primjedbu na prolazu. U gradu, u vrevi, u buci ne može se mnogo govoriti; u gradu se žuri, gura, odgurne ili sruši i pojuri dalje, samo da se stigne brzina jurećih vlakova, auta, tramvaja, avijona, što veća brzina, jer ona odlučuje. Što danas ti učiniš, što danas ti ugrabiš neće sutra drugi, a u životnoj utakmici glavno je pobjednik ja i onemogućen drugi. Koji tako ne misli često ginu, ruše se, stradaju . . .

Duša je kupila što je trebala. Vraćali su se u konvikt. Na vratima su stali.

— Bili ste s njim, pitala ga je.

— Da!

— Znate, bio je prvo ljudsko biće, što sam ga srela u ovom gradu, biće koje me je prvo razumjelo, koje se barem pokazalo da bi me moglo razumjeti. — govorila je kao da se ispričavala.

— Razumijem vas.

— Teško mi je bilo samoj. Tražila sam nekog da mu mogu barem nešto povjeriti. Tako mi je bilo lako, kad sam barem nekom mogla reći što mi je na srcu, kad mu već nijesam mogla otkriti dušu. Bojim se da me nebi razumio, još uvijek se bojim.

— Ima, kolegice, netko tko bi Vas htio, tko bi Vas mogao razumjeti, samo ako biste Vi htjeli.

— Recite, tko?!

— . . . .

— Oprostite, moram ići. Zbogom!

— Zbogom!

Nakon toga sretali su se bez dogovora često. Sad na predavanju, sad u biblioteci, sad u parkovima, sad u Ilici za večernjeg korza, sad pred konviktom. Mnogo puta su bili svi troje. Duša, Drugi i On. Rijetko su rekli: »Tamo i tamo, u toliko i toliko sati ćemo se sastati«. Njihov dogovor je obično glasio: »Danas popodne imam vježbe do tad i tad, u toj, u onoj dvorani«. »Sutra imam predavanja od toliko do toliko«. »Slobodna sam tih i tih dana od toliko do toliko sati«. To je bilo sve i dosta.

Duša je jednom poklonila srce, iskrenu ljubav, drugomu dušu, sestrinsko prijateljstvo i bili su sretni svi troje, tako dugo dok nijesu poželjeli više. On je volio Drugog, jer ga je Duša voljela. Kad bi se dogovorili da će se sastati svi troje, a Drugog nebi dulje bilo, drhtao je njenom bojazni iščekivanja, nemir je strujao i njegovim žilama, odzvanjao i njegovim živčevljem kao i Dušinim. Njihove su se duše razumjele. Duša je opet bila nemirna, kad bi On zakasnio. Samo Drugi nije uvijek dijelio s njima osjećaje. Istina, kad se nađu dva srca imadu mnogo tajni, mnogo si imaju reći, ali duše još više, duše mogu i smiju znati i tajne srca; nekako je čovjeku lakše, kad duša i srce skladno dišu. Duša je voljela njega i drugoga. Voljela ih je jednako. Voljela? Da, voljela! Jer i duša voli kao i srce samo ne tako vatreno, vrelo, nego razumno. Srce daje, duša prima. Srce se pokloni, duša se zadrži da može razumjeti tuđu ljubav, tuđu bol, tuđu sreću, tuđu radost, da je razumjevši prisvoji. Dva srca mogu postati jedno, dvije duše ne; dvije duše su kao dvije posude kod kojih se iz jedne u drugu prelijevaju osjećaji, spoznaje, misli i riječi. Duše si imaju uvijek nešto reći, priznati, povjeriti; duše zajedno plaču, smiju se, raduju i tuguju, srca se vole slijepom ljubavlju. Duše se rijetko trebaju kajati za svoje čine, srca često.

Takovi su kucaji srca, takovi su titraju duše vezivali Dušu, Drugog i njega.

Nekog dana u proljeće, kad su žbunovi u Botaničkom vrtu zazelenjeli, rani cvjetovi zamirisali, imali su se njih troje po običaju sastati na »njihovoj« klupi.

Drugi se posljednjih dana nekako čudno vladao. Prema Duši je bio posebno ljubazan i nježan, Njemu nekako manje povjerljiv i iskren nego obično i stalno je nastojao da bude s Dušom što više na samu. Vladao se kao da stoji pred nekom odlukom: »Sad ili nikad!«

Tog dana On je malo zakasnio, zadržao ga usput neki kolega. Ušavši u vrt šuljao se kradom prema klupi, da iznenadi njih dvoje. Bio je iza grma toliko zazelenjelog, da ga nijesu mogli opaziti. Uostalom odmah je uvidio da su mnogo zabavljeni sami sobom.

— Ne, nikada ne! — govorila je Duša nekako suznim glasom sa snažnim prizvukom ponosa, čega li?

— Ako me voliš . . .

— Ne, to hoću sačuvati za svoga muža.

— Ne voliš me . . . Žao mi je . . . Zbogom . . ., reče Drugi odlučno i grubo i ode.

— Zbogom! — uzvrati Duša polusvijesno, glasom koji je odavao, da se u njoj srušilo nešto veliko, nešto što je ona smatrala nerazorivim. Tad zaplače tiho, tiho, kao što se plače za onim što je neobično drago i izgubi se, kao što se plače za satrvenom ljubavlju.

On se nije usudio približiti. Vratio se prema izlazu, da dođe na stazu koja vodi do njihove klupe. Drugi je upravo izašao iz vrta, nije se ni okrenuo.

On se vratio stazom, pošao je teške duše k Duši. Ona ga je primjetila, kad je već bio sasvim blizu. Još je dospjela otrti tužnu suzu, ali su oči ostale suznate. Sjeo je do nje. Šutio je. U teškim časovima najbolje je pustiti, da suza liječi bol. Dugo su tako sjedjeli, ona je plakala sad tiho, sad gorko. Ono tiho bila je valjda bol za izgubljenom ljubavlju, ono gorko morao je biti bol koji se osjeća, kad netko uvrijedi tvoj ponos, kad netko povrijedi ili kuša povrijediti tvoju čast. On je šutio.

Duša je prestala plakati, smirila se.

— Smiri se Dušo, nije vrijedno za njim plakati.

— Ti neznaš za čim plačem.

— Znam. Oprosti. Čuo sam. Nehotice. Iza žbuna. Htio sam vas iznenaditi.

— Ali kako je mogao nešto takova pomisliti?!

— Pusti to, Dušo, svršeno je. Znam, boli te.

— Jako, jako me boli; duša, duša boli, srce ne, srce ne plače. Ono ga prezire.

Ponovna suza na oku kao da je htjela pokazati koliko je duša boli. Bila je krupna mutna suza iz zakaljene nutrine duše. Morat će mnogo suza isteći, da se duša razbistri. To će biti u noć, gluhu i bez svjedoka.

— Ne plači, Dušo, nije vrijedno.

— Moram, moram, teško mi je, teško.

— Smiri se, poći ćemo odavle, od tog mjesta, bit će ti lakše.

On je uzme za ruku, da ustane. Bilo joj je udaralo brzo i nervozno. On prvi put u životu osjeti, da su to kucaji srca. Osjetio je Dušino srce i taj čas upozna da im bila jednako biju, brzo i nervozno.

U njemu se rodila ljubav, prva velika ljubav.

ANTUN DABINOVIĆ:

KRALJEVINA ITALIJA (1866—1867)

I.

Pošto je tako sretno i spretno sproveo posao sjedinjenja južne Italije s Piemontom, odnosno s državnom formacijom, koja se bila skupila oko piemontske jezgre, trebalo je Cavouru, da rasplete dosta zamršenu međunarodnu situaciju nove državne tvorevine. Francuska je doduše šutjela pred gotovom činjenicom, ali se moglo jasno uvidjeti, da nije htjela izići na vidjelo sa svojom odlukom. Sasvim je drukčije bilo držanje Španije i Austrije. Za njih je postupanje piemontske vlade značilo otvorenu povredu svečano potpisanih međunarodnih ugovora, a to se moralo zapriječiti jednom zauvijek. S druge je strane Cavour imao svoje glavne poteškoće baš u Italiji, gdje ljudi nijesu mogli da razumiju, zašto je puštao da Venecija pripada Austriji, a rimska provincija papi. Da Italija nije još imala svoje konačno uređenje, da ona nije smjela dopustiti sebi luksus rata sa Austrijom, to ljudima nije nikako ulazilo u glavu. Cavour je doduše već onih dana intenzivno mislio na rimsko pitanje. Za njega su doktor Pantaleoni i pater Passaglia otišli u Rim papi, da mu stave u izgled besprimjerno podizanje duhovne vlasti rimske crkve u Italiji, samo ako on pristane na to, da se nova država popuni rimskom provincijom. Cavourova je formula bila »slobodna Crkva u slobodnoj državi«. Pregovori su trajali sve do ožujka mjeseca 1861., ali nijesu doveli do željenog uspjeha. Pantaleoni je naime pao pod sumnju, da sprema ustanak u rimskoj provinciji, te je morao naglo otputovati. Umjesto da ublaži dotadašnju zategnutost, taj ju je Cavourov korak još povećao. Iz Francuske su konservativci odriješito započeli žestoku novinsku kampanju protiv politike piemontskog ministra predsjednika, koji je navikao da uspješno izigrava svečane međunarodne obaveze i da se ne zaustavi ni pred kojom moralnom zaprekom. Značajno je svakako, da je Napoleon III. baš u isto vrijeme oštro nastupio protiv ove novinarske ofenzive. Pod pseudonimom *La Guéronnière* izdade on brošuru s naslovom *»Francuska, Rim i Italija«*, gdje je veoma otvoreno izraženo mišljenje da pojam teokratske države ne odgovara duhu modernog vremena. Još dalje je išao princ Napoleon, muž pobožne Klotilde, koji je, 1. ožujka, pred senatom, izrekao upravo brutalan govor protiv daljeg opstanka papine države. Bonapartovci su se jamačno još sjećali one uloge, koju bijahu igrali u vrijeme karbonarskog pokreta.

Za Cavoura je prva misao bila, da uredi nove provincije. Za Umbriju i za Marke nije bilo poteškoća. Mnogo je zamršenija bila ta zadaća u pogledu Napulja i Sicilije, gdje su pristaše burbonske dinastije vodili guerilski rat po planinama Abruca i Kalabrije i po brdovitim krajevima Sicilije. Odmah ove prve godine došla je jasno na vidjelo strašna prilika južnotalijanskog brigantaggia, sa svojim popratnim pojavama. O javnoj sigurnosti nije bilo ni govora, a u samom je širem puku težnja za formacijom tajnih, po koji put protivudržavnih organizacija, stavljala piemont-

ske vlasti pred veoma teške zadaće usred stanovništva koje je imalo druge običaje, druge tradicije i drugi mentalitet. S druge su strane političke borbe baš u ovim krajevima prolazile u skrajnosti, koje je još podržavala veoma intenzivna republikanska propaganda Mazzinijeve stranke.

Izbori za novi parlament izvršeni su 27. siječnja 1861. Od 443 zastupnika bilo ih 80 pristaša Garibaldijevih, odnosno Mazzinijevih, i nekoliko konservativaca. Već prilikom prve svečane sjednice bio je Viktor Emanuel II. pozdravljen oduševljenim poklicima: »Živio kralj Italije«. Cavour je tom pokliku dao sankciju vlade time, što je iznio formalan prijedlog, da se nova država ima nazvati kraljevinom Italijom. Taj je prijedlog prihvatila skupština 14. ožujka. Senat bijaše već 28. veljače jednoglasno prihvatio odnosnu zakonsku osnovu. Napokon je 17. ožujka 1861. oglašen u službenim novinama novi osnovni zakon, kojim je ustanovljena kraljevina Italija pod »osobom kralja Viktora Emanuela i njegovih nasljednika u muškoj lozi«. Cavour je, deset dana kasnije, potaknut držanjem Napoleona III., otvoreno izrekao »da talijanska skupština očekuje od pape, da će on otpustiti francuske zaštitne trupe i da će pristati na to, da Rimljani slobodno izreknu glas svoj i time odluče o sudbini ovoga grada« koji je stvoren od prirode i od potrebe, da bude prijestolnica kraljevine Italije«. Novu su kraljevinu priznale smjesta Engleska i Švicarska. Kasnije je došla vijest da je Pruska pristala na novo uređenje. 15. lipnja je došla ista poruka iz Pariza. Međutim bijaše Italiju zadesio težak udarac sudbine: smrt njezina velikog državnika, konta Cavoura.

Ako je taj neobični čovjek proglasivši potrebu, da Rim bude i talijanska prijestolnica, izazvao skoro jednodušno oduševljenje narodne skupštine, nijesu ga tom prilikom poštedjeli prigovori, da je, u presudnom trenutku, teško zanemario narodne interese. Optužba je njega pogodila to teže, što je poticala od čovjeka, prema kojemu je u Italiji i onda i kasnije postojao pravi kult poštovanja, od Garibaldija. Cavour je doduše pokušao da obrani i da obrazloži svoj postupak pred skupštinom, koja je bila očito neraspoložena prema njemu, ali ga je prekinuo, u burnoj sjednici od 16. travnja, strašnom upadicom, koju mu je dobacio Garibaldi. Moralno slomljen povukao se Cavour u svoj stan, gdje je živio u potpunoj osamljenosti. U nemilosti kod kralja, slabo viđen od Rattazzija, predsjednika narodne skupštine, bez tople porodične okoline, osjećao je Cavour, koji je, unatoč svojih protivucrkvenim nastupima, ostao privržen vjeri svojih predaka, svu težinu papinog izopćenja. Ti mu moralni bolovi potpuno slomiše otpornu snagu. Polovinom svibnja legne on, udaren od kapi. Izopćenom državniku pristupi sada redovnik pater Jakov, i, ne obazirući se za dopust više crkvene vlasti, primi njegovu ispovijed te mu donese posljednju popudbinu. To je bila posljednja utjeha vrijednom rodoljubu, najvećem i, svakako, najistaknutijem državniku, što ga je uopće imala treća Italija. 6. lipnja 1861. ujutro nije više disao Kamilo Benso konte Cavour: njegova je ljudska karijera bila dovršena.

2.

Sada su duboko odahnuli Cavourovi protivnici, kao da im je nestalo velike smetnje. Italija se mogla veseliti. Skora je budućnost međutim jasno

pokazala, da je Cavourovo djelo bilo učvršćeno preduboko, a da ga uzmogne porušiti ljudska zloba. Već je kralj Viktor Emanuel II. u svom govoru od 18. veljače 1861. naglasio, da u Italiji prevladava vedro gledanje u narodnu budućnost. Kralj je doduše time samo izrekao svoje nade i očekivanja, ali je nehoteći baš tim riječima ukazao na veliku opasnost. Brzina kojom je izvršeno talijansko ujedinjenje, nagli pad mnogovjekovnih državnih tvorevina, navikli su ljude i onako sklone duševnoj egzaltaciji, da slijepim sujevjerjem upiru oči u sretnu zvijezdu Italije. U takvim se prilikama svako zakašnjavanje narodnih težnja moralo činiti kao pravo zločinstvo prema domovini. Jer nitko živ nije bio više u stanju da zamisli, da su događaji prošlih godina posljedica nepredviđenih i sasvim neobičnih okolnosti. A malo je tko mogao imati smisla za stvarne potrebe talijanskog naroda, odnosno za vanredno zamršene probleme pred kojima je stajala Italija god. 1861.

Ljudi su naime zaboravljali, da Italija ne raspolaže jedinstvenim javnim ili privatnim ustanovama, koje bi mogle odgovarati suvremenim potrebama moderne države. Dvogodišnji nered bio je posve poremetio ekonomsko stanje talijanskog naroda. Trgovina je bila propala, industrija je, osim ratnih poduzeća, potpuno zapuštena, a zemljoradnja je posve zanemarena tokom nesigurnog stanja ovih burnih mjeseci, kad ljudi nijesu znali, pod kojom će državom osvanuti. Ceste su bile posve trošne, a, osobito u južnim krajevima bila je željeznička mreža posve nedovoljna. U prostranoj kraljevini obadviju Sicilija iznosila je dužina žiljezničkih pruga u svemu samo 128 kilometara, dok je mali Piemont imao već 850 kilometara željezničkih tračnica. Pristaništa su bila sasvim zanemarena, a u nekim krajevima nije uopće bilo ni osnovnih škola. U neznanju i u prljavštini čekala je oslobođena Italija da joj oslobodítelji uliju nov život. Za takvo opsežno poduzeće trebalo je međutim velikih investicija i suradnje zanimanog stanovništva. A kakva se saradnja mogla očekivati u kraju, gdje skoro 90 po sto cjelokupnog stanovništva nije znalo ni čitati ni pisati, gdje je samo svećenstvo bilo odano korupciji i sujevjerju, gdje je staro plemstvo, naviknuto na nerad i na bahatost, pomnjivo pazilo na to, da ga dalje slušaju posve poživinčeni seljaci. Sada se istom vidjelo, tko je stvorio Italiju: mala grupa gradskih industrijalaca i trgovaca, koji su, trpeći oskudicu od prenapučenosti sjeverne Italije, neophodno trebali da prošire svoje radno područje i da zadobiju južna tržišta. Ali ti ljudi s juga nijesu se dali podučavati onako, kako su željeli njihovi oslobodítelji. Uporno su se oni držali svojih sujevjerja, svojih dugovjekovnih predrasuda, i nikako se nijesu sporazumijevali, da sprovedu na svojoj inače plodnoj zemlji one poboljšice, koje bi lakim trudom potrostručile proizvodnju.

Jedna je dalja zapreka sastojala u čvrsto razvijenom talijanskom regionalizmu. Ideja ovih malih država bila je prešla u krv i u meso potčinjenom narodu. Ako su ljudi u času oduševljenja pokidali sve svoje stare veze za ljubav novostvorene Italije, opet nijesu ni izdaleka mislili, da se ujedno imaju odreći svojih lokalnih interesa. Te su lokalne interese gledali u glavnom gradu, punom raskošnih i monumentalnih građevina i spomenika, koji su samom svojom nazočnošću djelovali na samopouzdanje doma-

ćeg življa. Taj je regionalizam imao i svoju ekonomsku stranu. U krajevima, gdje je stanovništvo naviknuto bilo da mu proizvodnja bude zaštićena carinskim ogradama, teško se osjećala konkurencija jačih susjeda.

Teške su bile i ratne posljedice. Rat je naime imao svoj utjecaj na državne finansije, a državni je dug preuzimanjem obaveza pojedinih talijanskih država, porastao do nevjerojatno visoke svote od tri milijarde lira, koja je u ono vrijeme bila upravo neizmjerna. Ni državne tekuće potrebe nijesu se u prvo vrijeme mogle pokrivati poreznim prihodima, jer je narod oslobođenih krajeva mislio, da oslobođenje od inostranog gospodara nosi sa sobom i oslobođenje od svake porezne dužnosti. U tim prilikama nije čudo, da je državni deficit u prvoj proračunskoj godini nove kraljevine iznosio visoku svotu od 250 milijuna lira. Budući da se taj manjak nije mogao nikako pokriti poreznim prinosima, moralo se pristupiti novim zajmovima, koji su, radi slabe kreditne snage talijanskog naroda, stajali visoke kamate. Nova država nije bila u stanju da pokrije najelementarnije svoje potrebe, a kamoli da pravi investicije za olakšanje oskudice zapuštenih južnih krajeva. Što je duže trajala talijanska samostalnost, to su ljudi bolje uviđali, da je tuđe gospodstvo bilo mnogo lakše, negoli domaća nesređena uprava.

Cavourovo je nasljedstvo preuzeo Bettino Ricasoli, njegov suradnik, za kojega se je govorilo, da je veoma energičan. U suštini je samo bio prgav i društveno nepristupačan. To ga je izlagalo zakulisnim intrigama, u kojim Talijani bijahu vanredno izvježbani tokom opstanka malih država. Ricasoli se je zato opkolio vještim drugovima, a to su bili, po njegovu mišljenju Minghetti, De Sanctis i Peruzzi. Minghetti bijaše protiv centralizma; on je tvrdo bio uvjeren, da će uprava biti bolja, ako se provede decentralizjacija. Skupština je međutim bila protivnog mišljenja, te je naprosto odbila njegove prijedloge. Vijest o tome je izazvala odmah jednu opasnu struju nezadovoljstva osobito u južnim provincijama, gdje je razbojništvo već počelo da se razvije do važnosti jednog posebnog društvenog faktora. Situacija je bila to teža, što je zbačeni kralj Franjo II. još uvijek boravio u Rimu kod pape, tako da je postojala sumnja, da on podržava i subvencionira te pokrete. Prema jugu je morala da bude otpremljena pojača vojska, koja je, pod zapovjedništvom generala Cialdinija, imala sto muka da dođe na kraj s brigantima. Represija je zauzela veoma oštar oblik i nije nimalo izostajala za burbonskom okrutnošću.

Da nekako svrši s burbonskim makinacijama, koje su očito podržavale razbojništvo, pokuša Ricasoli opet iznijeti Cavourovu formulu slobodne Crkve u slobodnoj državi te započe pregovore s Napoleonom III. u nadi, da će francuski car, njemu za ljubav, pristati, da povuče s rimskog teritorija svoju posadu. Slučaj htjede međutim, da je baš u ono vrijeme izišla štampom knjiga Edmonda Abouta o rimskim prilikama. Ta je knjiga radi svojeg zajedljivog tona smjesta izazvala veoma oštru polemiku, koja je pooštrila rimsko pitanje toliko, te je nastala potreba, da se francuska vojska makne iz Rima.

Najviše su poteškoće nastale između težnje ministra predsjednika, da smanji državne troškove, jer je inače deficit prijetio da će narasti preko

300 milijuna, ali tu se on sukobi s takozvanom radnom strankom (partito d'azione), koja se je skupljala oko Garibaldija i koja je imperativno tražila, da se odmah pristupi rješavanju rimskog pitanja. Tu je stranku u suštini podržavala neka financijska grupa, koja se nadala da će zaraditi teške svote vojničkim liferacijama. Za te ljude Italija nije trebala zazirati od novih zajmova, samo da izvrši svoju veliku nacionalnu zadaću. Ricasoli se brzo našao u tešku položaju, jer kralj nije volio njegovo naprasito držanje, dok je Rattazzi, očijukajući s Garibaldincima i s Mazzinijevcima, već onda mislio, kako će zamijeniti na čelu vlade omraženog Ricasolija. Agitacija za Rim i za Veneciju počela je međutim zauzimati sve šire razmjere, što se izražavalo obilatim osnivanjem narodnih udruženja za Veneciju i za Rim. Jedan desničar zapita sada Ricasolija, kako on trpi udruženja, koja idu za izmjenom postojećih međunarodnih ugovora. Odgovor Ricasolijev, da osnovni zakoni talijanske države zajamčuju slobodu zbora i da ta udruženja nijesu drugo no izraz nacionalne želje pretežne većine Talijana, kao da se nije mnogo svidio parlamentu, jer je povjerenje izglasano s tako malom većinom, da je Ricasoli podnio ostavku.

Teren je već bio pripravljen za Urbana Rattazzija, koji zbilja preuze vladu 3. ožujka 1862. g. Kao sušta protivnost Ricasoliju, Rattazzi se odlikovao velikom uglađenošću i gibljivošću, koja mu je omogućivala vanrednu spretnost u manevriranju s parlamentarnim grupama, a u isto su vrijeme ljudi mogli zaboraviti njegovu potpunu oskudicu političkih ideja. S jedne je strane nastojao da bude u dobrim odnosima s aktivnim iredentistima, tako su se drugim imenom nazivali Garibaldijevi ljudi, dok je s druge strane povlađivao desnici. Tako se moglo dogoditi, da su narodna udruženja pojačala svoju akciju i osnovala jedno središnje društvo za narodnu emancipaciju, prilikom kongresa održanog u Genovi 9. i 10. ožujka 1862. Ljudi su već pripovijedali desno i lijevo, da je Rattazzi dogovoran s Garibaldijem i da će pohod na Rim biti samo kopija pohoda u Siciliju. Rattazzi se ne samo nije potrudio, da suzbije to mišljenje, nego je štaviše Garibaldija, koji je već bio predsjednik društva za emancipaciju, imenovao predsjednikom vojničkih streljačkih udruženja. Garibaldi je upotrebio dakako tu priliku, da proputuje Italiju i da tu propovijeda »evandjelje svete karabine«. Sada je bilo svakome jasno, da Rattazzi ne može ostati u svojem dvojnom položaju, nego da mora ili suzbijati Garibaldijevu propagandu ili jednostavno organizovati pohod na Rim. Budući da se nije mogao odvažiti, da konačno pokvari i onako kompromitovane odnose s Francuskom, lati se Rattazzi upravo djetinjske intrige: u Sarnicu i u Palazzuolu su se držali na okupu Garibaldinci, koji su čekali na znak, da prodru u Trentin. Njih dade Rattazzi opkoliti redovitom vojskom, koja je savršeno i veoma teatralno izvršila okolišni manevar, i zbilja su dobrovoljci uapšeni, dok je Garibaldi prisiljen, da se povuče u Capreru (21. lipnja 1862). Činilo se prema tome, da je Rattazzi čvrsto odlučio, da se ustegne od svakog vratolomnog poduzeća, ali je stvar u biti stajala drukčije. Koncem tog istog mjeseca lipnja putovao je Rattazzi u Siciliju i primio veoma povoljno, kako se bar činilo, predstavku koju mu je predao bivši isusovac Passaglia i nekoliko liberalnih svećenika, koji su tražili da jednom dođe do sporazuma između države i

Crkve. Kako su oni zamišljali taj sporazum, vidi se po tome, što se opće mislilo, da je Rattazzi u razgovoru s Passagliom neizravno pristao na rješenje rimskog pitanja u prilog državnih aspiracija. No kad se, mjesec dana kasnije, prefekt Palerma Pallavicino usudio, da javno izreknu nadu, da će Viktor Emanuel doskora uzaći na Kapitolij, zajedno s Garibaldijem, morao je da napusti svoje mjesto. Kralj je sam tom prilikom javno izjavio, da samo on i nitko drugi ima inicijativu u političkim i vojničkim pitanjima. Garibaldi je međutim ovaj put odlučio, da nipošto ne popusti. Iz Sicilije, gdje je boravio, krenuo je on sa svojim dobrovoljcima 9. kolovoza u Kalabriju, da napadne Rim. Rattazzi naredi sada vojsci pod generalom Cialdinijem, da Garibaldincima zapriječi dalje napredovanje. Kod Aspromonta došlo je zbilja do sukoba između jedne i druge talijanske vojske (29. kolovoza), gdje je palo i mrtvih i ranjenih. Garibaldi se predade i bude odveden blizu Spezzije. Garibaldinski poslanici budu zatvoreni. Nekoliko časnika bude odvedeno u pojedine tvrđave. Opća amnestija proglašena je prilikom vjenčanja princese Marije Pije s portugiskim kraljem. No u tu amnestiju nijesu bili uključeni oni aktivni vojnici koji su iz redovite vojske prešli tom prilikom Garibaldiju. 2. rujna je tako strijeljano sedam takvih »dezertera«.

Da nekako uredi svoj položaj, koji bijaše teško poremećen tim skroz negativnim rezultatima, pokuša još jednom Rattazzi da opipa opće raspoloženje zapadnih država u pogledu rimskog pitanja. Njegov ministar vanjskih poslova Durando upravi cirkular svim talijanskim poslanstvima u inozemstvu. U isto je vrijeme sam Durando upravio notu francuskom caru, moleći ga za posredovanje za aneksiju Rima talijanskoj državi. Njegovo je držanje međutim izazvalo oštre kritike u samoj skupštini, gdje je ustao protiv njega Mordini, jedan od one četvorice, koji su po njegovu nalogu posredovali kod Garibaldija, da ostane u miru. Rattazzi je odmah razumio, da mu je položaj nemoguć, te je, 1. prosinca 1862., dao svoju ostavku. Međutim bijaše francuska vlada odgovorila, da, želeći najtoplije konačno pomirenje između pape i talijanskog kralja, ne nalazi nikakva razloga, da odustane od svoga dotadašnjeg držanja.

Rattazzija je zamijenio Luigi Carlo Farini, ali je on bio boležljiv, tako da je, u ožujku 1863. došao na vladu Marko Minghetti. Državni je deficit rastao, a jedva su se mogli pokrivati tekući troškovi ponovnim zaduživanjima. Najveću ranu Italije sačinjavalo je razbojništvo u južnim krajevima. Da se tome zlu doskoči, naređena je opširna anketa, u kojoj je zastupnik Massari iznio svoje nazore. Rezultat je toga bio veoma oštri zakon Pica, ali je i taj malo mogao pridonijeti stišavanju nelegalne agitacije. Dalje su sredstvo imale biti nove željeznice između Bologne i Otranta, te između Napulja i Foggie.

U pitanju Rima i Venecije pokušao je Minghetti da osloni svoju politiku na tajni rad slobodnozidarskih loža, koje su, dogovorno s ložama iz inozemstva, imale da uoče zgodan čas za talijansku intervenciju. Arese, negdašnji Cavourov povjerenik, pošao je tom prilikom Napoleonu III., ali je ovaj, stojeći uporno na svojem stanovištu u rimskom pitanju, stao obraćati pažnju talijanskih političara na mogućnost da zauzmu Veneciju. Vratolomna i skoro nevjerojatna kombinacija bila je zahvatila duhove onog vremena, kad su Austrija i Pruska bile zabavljene, kao predstavnici velikog njemačkog carstva, pitanjem Šlezviga i Holštajna. U Poljskoj bijaše došlo, u siječnu 1863., do ustanka protiv Rusije, do ustanka, koji nije imao baš nikakva izgleda na uspjeh. Taj je poljski ustanak međutim značio samo kariku u velikom lancu ustaških pokreta, koji se protezao od Karpata pa sve do južne Hercegovine, do Crne Gore, do Srbije. Jedan je veliki ustanak imao da bukne u Ugarskoj, a Garibaldiju je već zadano obećanje sa strane Türra i Lajoša Kossutha, da će sa svojim legijama dignuti na bunu cijelu Mađarsku. Srbija je imala da se otrese, i otresla se, baš u ono vrijeme, svojih turskih posada. A Crna Gora, gdje je već onda vladao knez Nikola, imala je da se digne protiv Turaka sporazumno s Hercegovinom, koja je stajala pod rukom smionog Luke Vukalovića. Italija je, dakako, imala da upotrijebi priliku, kad su Austrija i Pruska bile zabavljene, najprije protiv Danske, a zatim jedna protiv druge, da iza njihovih leđa digne na ustanak Veneciju i da izvrši u njezinu pogledu onu istu ratnu osnovu, koja je tako lijepo bila uspjela Garibaldiju i njegovoj četi »I Mille«. Ljudi su u svojoj egzaltaciji potpuno zaboravili, da Austrija nije bila isto kao burbonska država obiju Sicilija. Ali — odgovarali bi svojim prigovaračima — ima i razlike između Garibaldijevih hiljada i cjelokupne Italije, države od 22 milijuna stanovnika.

Stvar se činila — koliko je mogla — ozbiljnom. Glave su se brzo zagrijale, što nije teško u južnim krajevima, a osnova je došla pred sam kabinet. Ministar vanjskih poslova, Visconti-Venosta, nedašnji četnik Mazzinijevaca, stade posredovati zajedno s markizom Pepolijem, koji bijaše u rodu s porodicom Bonaparte. Pomisao, da je osvojenje, to jest oslobođenje Venecije i Trentina pitanje nekoliko sedmica, davala je maha nevjerojatnom oduševljenju. U očima »rodoljuba« bijaše već gotov sporazum između Viktora Emanuela II. i Mazzinija. O predmetu se govorilo kao o velikoj tajni . . . po svim kavanama. Taj diskretan posao koji bijaše strogo povjerljive prirode, te je trebalo da zna za nj samo i jedino . . . cijela Italija, vukao se tako kroz jedno osam mjesevi po svim mogućim i nemogućim razgovorima, dok je javno iznesena pomisao, da se stvar pretrese na evropskom kongresu. Sada je Garibaldiju bilo toga već dosta. On ostavi skupštinu, gdje se već osjećao u nezgodnu položaju, te se povuče, potuživši se svom prijatelju Benedettu Cairoliju, u svoj središnji odbor narodnih udruženja za Rim i Veneciju. Prilikom putovanja u Englesku stupi on u dodir s Mazzinijem, čvrsto odlučan, da se nikad više ne upušta u razgovore, pregovore ili dogovore s talijanskim parlamentarcima.

Za Minghettija ne bijaše međutim stvar još propala, nego se on dade sada »ozbiljno« na posao, da podgrijava, ako ne mletačko, a ono bar rimsko pitanje. Opća se situacija činila veoma povoljna: austro-pruska idila počela se mutiti, barem u pogledu Šlezviga i Holštajna, ako ne odmah u pogledu njemačkog pitanja; a s druge se strane i Francuska nekako uhvatila u Meksiku, gdje su joj prijetile ozbiljne komplikacije. U tim okolnostima nije ostajalo drugo, nego da markiz Pepoli preduzme još nekoliko povjerljivih putovanja na dvor u Saint-Cloud, u svibnju i u lipnju 1864.

Rezultat toga brojnog nastojanja bio zje sporazum od 15. rujna 1864. Italija je u tom sporazumu svečano obrekla, da ne će ni sama napadati ni dopustiti da drugi tko napada na Rim ili teritorij papine države. Francuska je na to imala, da nakon dvije godine, to jest dok se dovrši organizacija pontifikalne vojske, digne svoju vojsku s rimskog teritorija. U zamjenu je Francuska bila sporazumna, da se prijestolnica kraljevine Italije prenese iz Turina u Firenze.

To pitanje prijenosa državne prijestolnice iz Turina u Firenze uzvitljalo je u ono vrijeme mnogo više prašine, nego što bi se danas moglo zamisliti. U stvari je to bila samo jedna velika etapa u borbi između dva suprotna faktora talijanskog života: između starih pripadnika Sardinije i pripadnika novih krajeva, to jest između »osloboditelja« i »oslobođenih«, ili bolje, da govorimo današnjim političkim žargonom, između Piemonteza i »prečana«. Ta je podvojenost ozbiljno ugrožavala dalji opstanak talijanske države i austrijski konzuli bilježe u svojim izvještajima na »Ballplatz«, ne bez zluradosti, kako će se Italija doskora raspasti te natrag pozvati svoje tako dragocjene vladare. U suštini je situacija stajala ovako. U parlamentu prevladalo je desno krilo, sastavljeno ponajviše od relativno konservativnih političara, koji su odlučno stajali uz savojsku dinastiju. Glavni dio desničara sastojao se od predstavnika iPemonta i njegovih starih tradicija, koji su gledali s nekim nepovjerenjem na regionalističke težnje zastupnika iz srednje i južne Italije. U njihovim očima bijaše zasluga Piemonta, da je uopće moglo doći do talijanskog ujedinjenja. Nije istina — odvraćali su im protivnici: a gdje vam je propaganda u inozemstvu, u Londonu, u Švicarskoj i u Parizu, koju su vodili »fuorusciti«, politički emigranti iz Lombardije i neoslobođenih talijanskih krajeva? A gdje su vam, dodavali su stvastveno i zajedljivo, Garibaldi i Mazzini? A kad su Piemontezi iznosili tvrdnju, da su napokon i Garibaldi i Mazzini piemontski građani, dobacivahu im »oslobođeni«, da Garibaldi nije više Piemontez, jer je Nica predana Francuskoj. »Na osnovi narodnog glasanja«, dovikivalo im se s klupa desničara. »Kao da mi ne znamo šta znače naši plebisciti!«

»Oslobođenima« ne bijaše jedna okolnost po ćudi: sva su vojnička mjesta bila gotovo isključivost Piemonteza. Da bi Ne-Piemontez mogao doći do položaja generala, činilo se nemoguće. Isto su tako u piemontskim rukama bila i sva mjesta inozemne službe. Zamisliti konsula Ne-Piemonteza činilo se onda uopće kao nesmisao. I administrativna podjela Italije izvršena je po piemontskom kalupu. To je bilo krivo naročito Lombardima, koji stadoše hvaliti sve prednosti austrijske administracije. To svakodnevno iznošenje dobrih strana iz odviše skorašnje prošlosti udaralo je u živac »osloboditelje«, te se počeše tužiti, kako su »oslobođeni« još uvijek zadojeni tuđinskim duhom. Austrianci i Croati, to su bile pogrdne riječi, koje su se najradije dobacivale »braći-nebraći«. Da je u tim prilikama Piemont užasno trpio s moralne strane, to se može razumjeti. Nije bilo nereda u administraciji, nije bilo slučaja korupcije ili nevaljalstva, a da se nije dobacivala pogrda »piemontska posla«. A kad su Piemontezi počeli iznositi sve svoje zasluge, sve žrtve prinesene novoj državi i talijanskoj slobodi,

dobacivalo im se: »Vi nijeste stvorili državu, nego je ona stvorena našim ustancima, našim plebiscitima, našom ustrajnošću. Nemojte vrijeđati naše mučenike, nemojte zaboraviti naše dobrovoljce! Siciliju i Napulj su osvojili dobrovoljci, a ne piemontska vojska.« Prelaz prijestolnice iz Turina u Firenze imao je značiti, da u Italiji nema ni privilegiranih građana ni privilegiranih gradova, i da se to najbolje vidi po izboru prijestolnice, koja se nalazi u »oslobođenom« kraju. U Turinu se nijesu stvari zamislile tako lake ruke, pak je tu došlo do veoma teških i opasnih nereda, 21. i 22. rujna 1864. Vojska je morala da krene protiv btrikada, koje bijahu podignute po glavnim ulicama. Piemontezi su se tukli veoma žestoko protiv napadača, tako da je krvoproliće zauzelo upravo strašne razmjere: 52 mrtva i 187 ranjenih. Marko Minghetti nije poslije ovih krvavih dana imao ni trenutka mira. Napadnut je s jedne i s druge strane. Garibaldi i Mazzini mu bijahu okrenuli leđa, jer je baš njegova politika u suštini još pojačala diplomatski položaj papine države. Pio IX. je sada svojim enciklikama »Quanta cura« i »Syllabus« (8. prosinca 1864.) energično osudio onaj liberalizam, prema kojemu je on na početku svoje vladavine pokazivao toliko simpatije. Usred moralnog i materijalnog rasula moderne, liberalne Italije, vidio je papa samo jednu istinu: nedvojbenu prednost katoličke kulture i njezina predstavnika, rimskog pontifeksa. S druge je strane i parlamentarna desnica imala malo ljubavi za vladu, pod kojom se je dogodilo turinsko krvoproliće. Viktor Emanuel II. naredi sam Minghettiju, da dade ostavku. 19. studenog naslijedio ga je general La Marmora.

3.

Političar nije mogao više da uredi ujedinjenu Italiju. To se već vidjelo pod Ricasolijem, Rattazijem i Minghettijem. Italija je trebala da je uredi čvrsta vojnička ruka. Tko je mogao biti podesniji negoli slavni pobjeditelj kod Čorne? Pod La Marmorom je legislativni rad upravo intenziivan, pače preintenzivan. Novi građanski zakonik prihvaćen je za cijelu talijansku kraljevinu. Uz to je konačno uređena administrativna podjela nove države usred teško ugušenih prigovora, da se tom prilikom postupalo po isključivo piemontskom receptu. Policija i javna higijena uređene su pod ovom vladom što se moglo bolje u onim prilikama, Viktor Emanuel II. imao je prilike, da se ražalosti pri pogrdnim manifestacijama udešenim u Turinu u siječnju 1865., ali je u pogledu prijestolnice odluka već bila pala i nije se više dala promijeniti. U lipnju je definitivno prenesena kraljeva rezidencija u Firenze, a u studenom je skupština nastavila svoj rad u glavnom gradu Toskane. La Marmora je pokušao, da postigne sporazum s Vatikanom u pogledu popunjavanja ispražnjenih biskupskih stolica, ali je to njegovo nastojanje ostalo bez uspjeha: Vatikan je zamjerao talijanskoj vladi, što je podigla zakonske granice protiv oporučnih odredaba u prilog Crkve, što je prenisko odmjerila svećeničke plaće i što je ukinula nekoliko redovničkih samostana. Finansijske poteškoće, protiv kojih je imao da se bori La Marmora, bile su vanredno teške prirode i trpjele su uz to od nesuglasice dvojice stručnjaka koji su imali obojica svoje uvjerene pristaše; to bijahu Lanza i Quintino Sella. I u samom parlamentu su pojedine grupe,

Piemontezi, Consorteria, Permanenti, pružale jasan dokaz, da je regionalizam, unatoč La Marmorinu nastojanju još uvijek, i to za dugo, prejak. Umorno od toliko uzaludnih borba i od toliko bespredmetnih prepiraka, nije više javno mišljenje reagiralo u doskorašnjoj mjeri na razne pobude i na pozive vlastodržaca. Kao da su Talijani, odvraćeni intrigama i nesavjesnim trzavicama, potpuno pustili s vida svoje aspiracije na Mletke i na Rim.

No, slučaj htjede, da se mletačko pitanje nametnulo samo po sebi generalu La Marmori, kad je baš mislio na to, kako će urediti unutrašnje prilike te još klimave države. Da je u Mlecima vladalo prigušeno nezadovoljstvo, to je znao cijeli svijet. Podučena iskustvom iz nedaleke prošlosti i upozorena javnim isticanjem iredentističkih težnja sa strane mletačkih emigranata, bila je austrijska policija zanovijetna u krajnjoj mjeri. Zlovoljnost Mlečana prema Austriji izrazila se i u zaključku mletačkog sabora, da se ne odazove bečkom pozivu i da ne imenuje svoje poslanike za bečki parlament. Ta odluka, koja je iste sadržine kao odluke raznih sabora, gdje je većina bila protiv centralizma, počela je buditi nove nade, koje su se još povećale, kad je pobožni i konservativni Friaul postao, u rujnu 1864., pozornicom dosta jakih nereda. La Marmora je sada opet stao razmišljati, kako bi povećao šanse mletačkom ustanku, koji se, pored prirodne pitomosti mletačkog stanovništva, nije mogao činiti odviše bijesan. On stupi u veoma živ doticaj s madžarskim emigrantima, koji bilježe s velikim zadovoljstvom sve etape austro-pruske nesuglasice. Prusima nije La Marmora nepoznat čovjek. Već 1861. bijaše ga Cavour poslao u Berlin, gdje je stupio u veoma dragocjene veze. Na njega je mislio po svoj prilici grof Oton von Bismarck, kad je god. 1862. upravio talijanskoj vladi upit, kako bi ona postupala u slučaju nesuglasice između Austrije i Pruske. God 1865., počeše se na to presti tanke niti između Berlina i Firenze. Pokušaj zbliženja isprepleten je raznim kombinacijama Napoleona III. i La Marmore, koje pokazuju, kako su labave bile u ono vrijeme sve diplomatske intrige.

Najprvi koji je govorio talijanskoj vladi o mogućnosti da dobije Veneciju, bio je, kako je poznato, Napoleon III. Odmah iza njega dođe red na pruskog ministra u Firenzi grofa Usedoma: on je u svibnju ili u lipnju 1865. formalno govorio La Marmori o savezu između Pruske i Italije. Ovaj je sada htio da igra sigurnu igru, te je potajno otpremio u Beč poruku, putem svog agenta Malaguzzija, da bi jednostavno kupio Veneciju od Austrije. Ta se ponuda činila i morala činiti austrijskoj vladi neozbiljnom (10. listopada 1865. U isto vrijeme pada i razgovor u Biarritzu, gdje je Napoleon III., skoro predobiven Bismarckom, stavio u izgled, da će u ratu između Austrije i Pruske Francuska ostati neutralna. Teren za sporazum između Pruske i Italije bio je tim već gotov. Sporazum je započet »trgovačkim« ugovorom«, 3. studenog 1865. upravi naime Bismarck poziv talijanskoj vladi, da stupi u tješnje ekonomske veze s Njemačkom. Toj je ideologiji imao da odgovara tunel sv. Gotarda, koji bi povezao Njemačku direktnom vezom s Italijom. La Marmora je još oklijevao, ali ga sam Napoleon III. nagovori, da pristane na savez s Pruskom. Njemu je naime bilo do toga, da svakako dođe do rata, u kojem bi Francuska odlučila o

pobjedi jedne ili druge stranke i dobivala kao nagradu Porajnje. La Marmora pošalje nato u Berlin generala Govonea, i taj ugovori ofenzivni i defenzivni savez između Pruske i Italije, što je značilo, da je Italija morala objaviti smjesta rat Austriji, tek što bi došlo do rata između ove države i Pruske. U slučaju rata imala je Italija voditi neprijateljstva s energijom, sa svim raspoloživim silama i nije smjela zaključiti ni primirja ni mirovnog ugovora bez prethodnog sporazuma s Pruskom, odnosno prije nego što bi ona primila od Austrije Veneciju, a Pruska istovrijedne krajeve. Ugovor o savezu imao je vrijediti tri mjeseca: Bismarck je već znao, kako će izazvati rat s Austrijom. Tom je prilikom otpremljena s Bismarckove strane pruskom ministru u Firenzi grofu Usedomu znamenita, kasnije objavljena depeša, gdje je napomenuo talijanskoj vladi, da treba pogoditi Austriju u srce i zbrisati ju jednom zauvijek s geografske karte Evrope.

Dugo je La Marmora oklijevao, prije nego što je otpremio generala Govonea u Berlin, da potpiše ugovor o savezu. Što je uopće do toga došlo, zasluga je čovjeka, koji je od tog posla imao najviše nastradati: Napoleona III. Car je naime u dvadesetom satu poručio u Firenze, da se Italija nema bojati ničega, jer će Francuska već njoj priskočiti u pomoć, ako Pruska to ne bude mogla. To je Napoleonovo postupanje izvršeno bez prethodnog sporazuma s francuskim ministrom vanjskih poslova. Za stvar je međutim doznao sam Adolf Thiers, koji je poveo energičnu kampanju protiv ovog dogovornog pljačkanja austrijske monarhije, ne toliko iz simpatije prema Habsburgovcima, koliko što je mislio, da takvo postupanje može stvoriti opasni precedens, od kojeg bi mogla jednom da strada i sama Francuska. Sutradan, 4. svibnja 1866., pozove Napoleon III. k sebi talijanskog ministra i priopći mu ponudu austrijske vlade. Austrija je bila sporazumna, da preda Italiji Veneciju, samo ako Italija ostane neutralna u budućem ratu između Austrije i Pruske. No ponuda, koja je bila odista primamljiva. došla je prekasno. Napoleon III. pokuša još jednom da spriječi rat ponudivši i Austriji i Pruskoj održanja evropskog kongresa. (26. svibnja 1866). Austrija je na tu ponudu dala niječan odgovor: rat je tim postao neizbježiv.

La Marmora je morao osjećati pravu jezu zabrinutosti: kud je god pogledao oko sebe, svud ga je sretala slika nedovršenosti i nespreme. Novčano bila je Italija istrošena, a kredita nije imala ni s koje strane. Obzir na finansijske poteškoće priječio je i najpotrebitije investicije. Veliki organizator talijanske vojske Manfredo Fanti bio je međutim umro, a da nije ni pravo započeo svojim djelom. S druge su strane odmah spočetka nastale prepirke, kome da se povjeri vrhovno vodstvo talijanske vojske: ili Viktoru Emanuelu II. koji je imao ambiciju, da bude zbilja pravi vojskovođa, ili Garibaldi, ili Cialdini, koji je radi svojih pobjeda kod Castelfidarda i kod Gaete smatrao da je stekao neumrlu slavu, ili sam La Marmora, koji je mislio da mora dodati nove lovore svojoj pobjedi kod Čorne i svojoj slavi šefa piemontskog generalštaba u ratu god. 1859.

Teška je nedisciplina zavladala cijelom Italijom poslije trzavica prošlih godina. Lakoumnost, nered, nespremnost, neozbiljnost, površno shvaćanje ljudi i prilika, jednostrano uzveličavanje svoje i istodobno nepravedno podcjenjivanje tuđe narodnosti, sve su to bili nedostaci, koji su se

teško mogli osvetiti u času ozbiljnog pregnuća. Naglo i nemirno vršile su se priprave za ovaj veliki rat. Redovita vojska i dobrovoljci čarkali su se gotovo svaki dan među sobom. Ni ratni plan nije imao, niti je mogao imati potrebite jedinstvenosti radi lične netolerancije pojedinih generala. Kad su ljudi vidjeli, da ne može nikako doći do složene, jedinstvene akcije, podijeliše ratnu pozornicu u pojedine sektore, gdje je pojedini vojskovođa imao da vrši svoj posao sasvim samostalno, ali i sasvim odijeljeno od drugog. I tako nastade još jedna gruba nedosljednost: svaki je pojedini general potajno želio, da njegov suparnik, koji je radio u susjednom sektoru, pretrpi što prije odlučan poraz, koji bi ga uklonio s bojnog polja te bi vodstvo vojske ostavio njemu. Prepirke oko vrhovnih mjesta čule su se i u protivničkom taboru, i tek je u jedanaesti čas postignut neki sporazum. Vrhovno zapovjedništvo cijele vojske imao je kralj Viktor Emanuel, a njegov je šef generalštaba imao da bude La Marmora. Pod njim su imala stajati tri armijska tijela, u svemu oko 150.000 vojnika. Nešto preko polovine La Marmorine vojske imalo je biti pod zapovjedništvom Cialdinijevim. Garibaldi je imao da zapovijeda dobrovoljcima, koji su htjeli da prodru u Trentino, za leđa austrijskoj vojsci. S raznim ratnim osnovama i s raznim političkim koncepcijama, koje su sve nosile na sebi biljeg nedovršenosti, krenula je Italija u rat za oslobođenje Venecije.

JERONIM KORNER:

VEČERI

Večeri su pune rastopljenog zlata,
ispod okna moga šumi voda bijela.
Jedna sjena tiho dira moja vrata,
o kako je teško živjeti kraj tijela! . . .

Večeri su pune žalosti i sjete,
na konjima bijelim dobre duše jezde.
U meni noćas plače jedno dobro dijete,
koje žarko ljubi, ljubi male zvijezde.

U meni noćas plače čežnja bez svršetka,
u meni noćas suzi razlomljena grana.
U mjesečini kosa brezina je rijetka
i još jače pali rastvorena rana.

O kako je teško živjeti kraj tijela,
dok se vode šûmom na kamenju pjene . . .
Ali duša nikad ne bi bila bijela,
da srce ne gori i ne plaču zjene!

P R E G L E D

POGLEDI PO SVIJETU

PROMJENA REŽIMA U BRAZILIJI

Južnoamerički kontinent je već dulje vremena u centru pažnje Kominterna. Posljednji kongresi bavili su se u više navrata problemima propagande u Južnoj Americi. Posljedice toga opazile su se u tom, što je aktivnost komunističkih stranaka u pojedinim republikama postala mnogo vidljivija. Za Braziliju su dane potanke upute prema kojima će komunisti naći priključak na demokratske i federalističke snage, pa i na vojsku, a da kraj toga štede kler. Za katolike se naime imala valorizirati nespretna politika nacionalnih socijalista i u tom vidu predočiti opasnosti autoritativnog režima.

Kako je u posljednje vrijeme ta opasnost postala konkretna, reagirao je savezni predsjednik Vargas i izvršio državni udar s pomoću vojske te donio novi ustav prema kojemu se njegov predsjednički mandat produžuje i prema kojemu se jača centralna vlada specijalno na području policije.

Da li će tim ustavom i reorganizacijom državnog aparata, koju tek treba da odobri narodni plebiscit, imati trajan uspjeh, to je pitanje, koje se zasada ne može riješiti, jer je komunistička infiltracija u Braziliji posljednjih godina bila osobito jaka. Brazilija je savezna država u kojoj federalne države imaju položaj analogan onome saveznih država u Uniji. Međutim tu je takva državna organizacija bez opravdanja u povijesnom razvoju zemlje i bez uporišta u dubokim tradicijama. Ona naprotiv vrlo dobro služi ambicijama lokalnih demagoga i eventualnim vojnim urotnicima za otpor prema centralnoj vladi i za razvijanje aktivnosti suprotne onoj centralne vlade.

Brazilija je jedna od najvećih katoličkih država po broju stanovnika, a po teritoriju najveća katolička država svijeta. Prema tome nije bez naročitog značenja kakav će biti njen politički razvoj. Glavni problem na kojemu stoje i padaju vlade i režimi u Južnoj Americi uopće, a u Braziliji napose, jesu ekonomski problemi. Brazilija je kako je poznato glavni producent kave. Cijena je kave u posljednje vrijeme na svjetskom tržištu toliko pala, da je Braziliji postalo nemoguće da uredno vrši kamatne obveze svojih vanjskih zajmova, a od kojih su neki baš zato nastali što se držala suviše visoka cijena kave. Država je naime na to nadoplaćivala. No umjesto da olakša ekonomski položaj u zemlji, ona ga je na taj način u daljoj perspektivi pogoršavala tim, što je ta premija na produkciju nužno morala povećavati tuzemnu produkciju kave ili je bar održati na istoj visini te na taj način omogućavati sve veći pritisak količine kave na svjetsko tržište. Visoka je naime cijena i druge producente kave, kojima se ne bi bilo isplatilo da povećavaju svoju produkciju, navodila na to da sve više povećavaju svoju proizvodnju. Čini se da Vargasova politike ide za tim, da pusti slobodu cijeni kave, te da, bacivši na tržište goleme rezerve koje ima u skladištima, obori cijenu te tako tim neke vrste dumpingom oslabi svoje konkurente. U svakom će slučaju takva politika tražiti od pučanstva znatne žrtve, koje će opet znati iskoristiti subverzivna propaganda. Da ta propaganda ne bi mogla imati lak posao, potreban je autoritativan i bar u policajnom pogledu centralistički režim. Eto u tom je politički smisao i svrha novog režima u Braziliji.

Inače, kulturne katoličke snage u Braziliji vrlo su velike, ako se radi o intelektualcima i o školstvu, koje je velikim dijelom u rukama redovnika. Ipak, s obzirom na upravo katastrofalnu malobrojnost klera, onemogućuju napose goleme distancije svaku intenzivniju pastorizaciju. Kod takva stanja stvari moraju katolici da posvete glavnu brigu rješavanju pastoralnih problema. Energična reakcija državnih snaga protiv komunističkih spletaka dobro je došla, iako ona nedvojbeno krije izvjesne opasnosti za budući razvoj zemlje.

Novi će smjer u Braziliji inače naići na potporu njemačkih, japanskih i talijanskih iseljenika, koji svi, pa donekle čak i japanski, imaju svoje specijalno katoličko svećenstvo.

VANJSKOPOLITIČKE REPERKUSIJE CRKVENO-POLITIČKIH SUKOBA

Dva su aktuelna crkvenopolitička sukoba: u Španiji i u Njemačkoj. U Španiji je taj sukob dobio razmjere velikog građanskog rata, a u Njemačkoj bezobzirnog kulturnog boja.

Španjolski građanski rat kraj svojih nesumnjivih čisto političkih uzroka ima i duboke vjerske razloge. Komunistička mržnja na kršćanstvo stvorila je u Španiji organizirani otpor katolika protiv t. zv. legalne vlade, koja nije no u legalne forme zavijena pučkofrontaška diktatura. Ta je vlada učinila sve moguće da nasilnim mjerama uguši svaki vjerski život. Uslijed toga je shvatljivo zašto su španjolski biskupi dali toj borbi biljeg borbe za vjerska prava i vjersku slobodu. Ipak ne treba zaboraviti da je taj građanski rat dao povoda natjecanju evropskih sila, koja će od njih iz njega izvući za sebe što je moguće više koristi te će nakon njega imati odlučan utjecaj u Španiji. Ta država naime raspolaže otocima u Atlantiku, koji su značajni u prekooceanskom avionskom prometu, a pored toga, držeći Ceutu u svojim rukama, ima drugi ključ Gibraltara. Pored toga po Balearima dominira zapadnim Mediteranom. To čini da ona ima vrlo veliko strategijsko značenje u slučaju kakva velikog ratnog sukoba. Potpora, i to ne samo diplomatske nego i vojničke prirode, koju su Njemačka i Italija dale Španiji, i to nacionalnoj Španiji, učinile su se zapadnim velikim silama, Engleskoj i Francuskoj, opasnima zato, što su se bojale da će ili Njemačka ili Italija ili jedna i druga ishoditi od Franca odstupanje vanjskih posjeda Španije. I unatoč ponovnim svečanim demantijima ostao je žalac sumnje u zapadno-evropskoj javnosti. U tom je srž akcije za nemiješanje. Naprotiv čini se kao da je Italiji glavno to da se u Španiji ne ugnijezdi komunistički režim, koji bi predstavljao stalnu opasnost za režim u Italiji. Konačno, čini se kao da je došlo do kompromisa i to u tom smislu, da će Engleska doista postati neutralna t. j. da će nakon povlačenja stranih dobrovoljaca (kojih ima na obje strane, budući da Rusija podupire valencijsku, odnosno barcelonsku vladu) i da se nakon toga obje strane biti priznate zaraćenim strankama. To bi znatno pomoglo Francu zato, što je on jači na moru, pa bi mogao na način, dopušten po međunarodnom pravu, proglasiti blokadu. Katolici sviju zemalja pokazali su na vidan način kako im je na srcu vjerska sloboda Španije. Episkopat sviju zemalja i crkvenih pokrajina upravio je sa svojih konferencija diljem katoličkog svijeta listove pune simpatija španjolskom episkopatu. Tako španjolski građanski rat pruža priliku da se pokaže solidarnost svih vjernika univerzalne Crkve s njihovom španjolskom braćom, koja toliko pate.

Drugi je značajni crkvenopolitički sukob u Njemačkoj. Iz dnevne je štampe poznato, kako vlada Reicha vrijeđa sva konkordatom zajamčena prava katolika na slobodu Katoličke Akcije i na konfesionalne škole. Poznato je isto tako, kako se sa strane zvaničnih predstavnika režima pravi antikatolička kulturna propaganda. Ta politika režima vrlo nepovoljno utječe na katoličke krugove u inozemstvu i to ne samo na crkvene, nego i na političke krugove sklone katolicizmu. To naročito škodi njemačkoj propagandi u Austriji, u Čehoslovačkoj, a i njenoj politici u Španiji. Prema tome vlada Reicha, kada uzmiče i tvrdi da ona nije protukatolička, taktizira baš i radi toga, da oslabi katolički pritisak na njenu vanjsku politiku. Taj pritisak opazio se u svim spomenutim zemljama, ali se on očitovao u posljednje vrijeme i u Poljskoj i Švicarskoj.

I tu dakle opet dolazi do izražaja katolički univerzalizam.

ANTIKOMUNISTIČKI PAKT

Italija je pristupila antikomunističkom paktu koji su sklopile pred godinu dana Njemačka i Japan. Taj je pak uperen protiv III. Internacionale. Rusija je počinila porešku time što je preko svoga ambasadora u Rimu zvanično protestirala protiv sklapanja toga pakta, te tako pokazala da je veza između SSSR i Kominterna vrlo intimna, dok je SSSR dosada uvijek tvrdila da ona nema zvanične veze s Kominternom, te da ne odgovara za njene čine.

Značenje je toga akta vrlo veliko, jer sada postoji grupa sila koja načelno hoće da vodi borbu s Kominternom. Međutim ta akcija ima i svoje naličje, jer taj instrument u rukama tih vlasti ima da posluži specijalnim njihovim vanjskopolitičkim ciljevima. Svrha je naime njegova da izolira SSSR, te da tako,

izbacujući je iz koncerta sila, olakša položaj Njemačkoj, s obzirom na kolonijalni i srednjoevropski problem, Italiji s obzirom na španjolski problem, a Japanu s obzirom na kineski problem. Čini se da je baš to uzrokom, što različne evropske i vanevropske države, koje se u svojoj unutarnjoj pa i vanjskoj politici drže posve negativno prema SSSR, ne pristupaju tome paktu.

U stvari, sa stajališta antikomunističke katoličke borbe, taj će pakt jedva imati veće značenje, jer on ne će stvoriti nikakve nove poteškoće Kominternu. Iz njega će samo slijediti nova grupa sila, koja će se boriti protiv upletanja SSSR u ona pitanja koja specijalno zanimaju sile potpisnice toga pakta. Ipak on imade tu pozitivnu stranu, da je upozorio zapadne velike sile, koliko je snažna reakcija prema Sovjetima, te je postavio problem, koliko može evropskom i svjetskom miru pridonijeti suradnja sa Sovjetima. U stvari naime baš u glavnim neuralgičnim točkama evropskog života SSSR svojom intervencijom može unijeti samo nove elemente nemira u svaki takav problem.

Cys

KNJIŽEVNI OBZOR

LIRIKA

Polje Ivančica

Stjepan Devčić nerado govori o svojoj prvoj zbirci lirike »Samotne stare«, u kojoj se osjećaju jaki utjecaji lektire. Međutim već u toj zbirci izbile su na površinu, iako ne tako izrazito, glavne karakteristike njegove poezije, koje su došle do potpunog razvoja u slijedećoj njegovoj knjizi »Lirika« i konačno u posljednjoj zbirci »Polje ivančica«,[1]) objelodanjenoj ove godine. Svaka od ovih knjiga zaokruženo predstavlja pjesnika u odnosnoj fazi njegova razvoja. Prva koja ima uglavnom početnički karakter, prilično određeno daje naslućivati, kojim će smjerom pjesnik poći. Nastala većim dijelom pod utjecajem Sudetinih pjesama otkriva, kakovim lirskim dispozicijama naginje pjesnik. Te se lirske dispozicije i zasebni pjesnikov poetski svijet provlače kroz sve njegove kasnije pjesme. U drugoj knjizi već se pjesnik osamostalio, našavši svoj rječnik i svoju tehniku. Ovom knjigom dao je dokaza o suptilnom lirskom talentu, koji se, doduše, ne povodi za vremenom, ali zato ide s njim uporedo. U toj je knjizi on već izgrađen lirik sa mnogo smisla za najsuptilnije i najskrivenije emocije. U trećoj zbirci, u kojoj upravo i kanimo govoriti, nastavio je s uspjehom obrađivati svoj pjesnički svijet jednako vješto kao prije, samo u drugoj, gipkijoj pjesničkoj formi. To su većinom kratke pjesme, s kratkim stihovima, koji su, doduše, rimovani, ali elastični, bez ukočene vezanosti na akcenat, što je bilo u modi u vrijeme prije ekspresionizma. Na taj je način pjesnik proširio mogućnost pjesničkog izražavanja i dao stihovima izvjesnu gipkost i dinamiku. Isto tako je slobodnim sricanjem stvorio mnogo svježih i sočnih srokova, koji nenametljivo zvuče nekom još netaknutom sirovosti. Rječnik nije nimalo izbirljiv, jer pjesnik upotrebljava svaku riječ, koju je našao u narodnom govoru svoga kraja, ako mu se učini zgodnom, premda se te riječi inače ne upotrebljavaju u književnom jeziku (rubača, žuhki). Lirika knjige »Polje ivančica« duboko je proćućena, topla, katkada cinički jetka, a više puta i s teškim naglaskom melankolije.

Klonuti negdje kraj tuđega plota
i snivati vječno nebo sirota
vječno mutno nebo pjesnika.

(Nebo pjesnika, 27)

Tek po koja vedra slika, po koji svjetli momenat sine autorovom dušom, ali ga brzo i nestaje u poplavi mračnih boja, koje dominiraju cijelom knjigom. Dah zemlje i sirovi život uz zemlju krepko su izneseni u ovim pjesmama. Ladanjski motivi tako su pitoreskno oslikani, tako određeni, da ne bi po ovim pjesmama bilo teško zaključiti, odakle je autor, kad se to slučajno ne bi znalo. Ladanjski ugođaji, ladanjska tišina odišu iz svakog stiha. Čak i ladanjska pučka popijevka imala je toliko utjecaja na stvaranje nekojih pjesama u ovoj zbirci, da bi se uz malu zabunu lako zaključilo, da neke od njih i nisu ništa drugo nego ladanjske pučke pjesme. Pa zaista, kad pjesma počinje: Livado zelena, tugo livado, (Livado zelena, 8), ili jedna cijela strofa glasi:

Turopolje, polje ljubičica,
moje plavo, mirisavo cvijeće,
oj livade bijelih ivančica,
gdje mi zlato po stazama šeće. —

(Turopolje, 13)

---

[1]) Stjepan *Devčić,* Polje Ivančica, Zagreb 1937.

onda gornje tvrdnje nisu presmione. To su doduše samo dva najizrazitija primjera i tako izrazitih sigurno ne bi bilo moguće više naći, Ipak se može kazati, da se taj utjecaj pučke popijevke zapaža i na mnogim drugim pjesmama, a karakteristično je, da je autor za motto ovoj svojoj zbirci stavio jednu kiticu pučke popijevke:

Ljepe moje senokoše
Gdje mi raštu bele rože
Bele rože ivančice
Što ih beru devojčice

(Narodna pjesma)

Ovom konstatacijom se uostalom ne namjerava smanjiti tim pjesmama vrijednost. Jedino se išlo zatim, da se pokaže, kako je ladanjski okvir Devčićeve poezije određen i izrazit, nesamo po svojim motivima (Sela, zaseoci, livade, klijeti i t. d.), nego i po formi. Taj je okvir ograničen i vezan specijalno za komadić jednog kraja, u kojem je pjesnik proveo najveći dio života.

Miris sela i zemlje iznesen je izvorno, u sirovim bojama, koje su prečesto crne i mračne, više nego što bi trebalo. Tome pak treba tražiti razlog u njegovoj osjetljivoj duši, kojoj se mračne stvari čine još mračnijima, crne još crnijima, a samo rijetko kada vedrina prosine iz melankoličnih stihova kao iz tmaste oblačine. Izraz je pjesnikov snažan, obogaćen slikovitim figurama i originalnim usporedbama:

Pjevaju plugovi budnicu uranka
niz te oranice bremenite,
veselo im prilaže kosa svijetla i tanka
pjevom ocjeli tvrde, kremenite

(Stare sjenokoše, 11)

Selo je svijetu žitnica,
gdje ljudi krotki ko apostoli
u znoju svojega lica
otkupljuju svoj hljeb goli.

(Kruna nad usjevima, 32)

Sunce je izlilo rastaljene vrčeve
znoja i blagoslova

(Suton u žitu, 18)

Zelena grud grozdova srpanjskim dahom se soržita(!)

(Suton u žitu, 18)

Te pjesme o starcima, što proriču vremena kobna na raskršćima, o žitima, o stazama i utrenicima, o klijetima i šumama osvježuju svojim iskonskim dahom, koji provejava stihovima, iznose nepatvoreno naše selo, prodahnuto našom poštenom starinom. Selo, koje je možda u civilizaciji zaostalo za selima drugih većih i naprednijih naroda, ali je unatoč tome neiscrpljiv rezervoar duhovnog bogatstva, što ga majstorski zna oživjeti pjesnik nalazeći život i ondje, gdje za običnog čovjeka ne postoji, nadahnulo je ovu poeziju svježinom i sokom. Pa premda on zna napisati sočne i ugođajne stihove, kao što su:

Za gorom plavom, za uvalom ubavom,
stoji klijet sura, drvena,
pod brajdom mirisavom, pod strehom grbavom
vije se vinova loza crvena.

O tugo crna od crnog vina slađa,
to se proli sjeta zvona crkve starinske,
a laron, pjevač-zričak pjesmice vinske
na strune jesenske ugađa.

Suho zlato cekina iskrice sjaju vina
u bačvama vlažnih podruma,
a stara djedovina, drevna laslavina
tone u gnijezdima hajdučkih šuma.

(Moslavačka klijet)

dogodi mu se, da posluži i ovako banalnom poredbom:

Oj posavska sela u uvali
ko guske bijele u šarenom jatu

(Posavska sela 17)

Stjepan Hrastovec

V. Kušan i A. Đarmati

G. N. Polić nazvao je svoje pjesme »Jučerašnjim gradom«, a to je, mislim, možda i nehotice, značajno ne samo za sadržinu nego i za formu njegove poezije. Tako se naime obično misli; misli se da su jučerašnji ne samo oni ugođaji nostalgije za tišinama i idilskim zatišjima kojih više nema, nego da je jučerašnja i ona pažljivo cizelirana, strogo vezana i akustično pomno tonovana forma. Bilo bi uzalud pozivati se na činjenicu da kod drugih, daleko većih literatura, izuzevši Njemačku radi retorte ekspresionizma i Italiju radi filtera futurizma, treba samo uzeti bilo koju antologiju lirskih pjesama, pa i sasvim suvremenu, pa da se vidi kako nadaleko pretežu pjesme u vezanoj i muzikalnoj formi. Na to se obično odgovara da u tom baš i jest naša osobina, što smo od njih drukčiji. Ali ta centralno-evropska orijentacija ne znači nikakvu samoniklost; štaviše, ako ćemo se točnije držati svoje vlastite tradicije, onda ćemo vidjeti da su jednako izrazite i jednako opravdane dvije grupacije hrvatske lirike, u osvit nove poezije, na smiraju Moderne: rastvaranje forme kao predznak ekspresionističke oluje i navještaj snažne ekspanzije Krležina lirskog talenta, ali, s druge strane, i poezija »Gričevaca« s tradicijom Matoša koja je ne manje naša i ne manje specifična, a i ne manje uvjerljiva.

Problem bi bilo vrijedno i zanimljivo pobliže raščiniti, ali ovdje sada nije tomu mjesto. Dovoljno je zasada istaknuti, kako je sasvim jednostavno i neopravdano vidjeti iskrenost i uvjerljivost na pr. kod g. Kušana samo u pjesmama slobodnog ritma, kaošto je to nedavno učinjeno u jednoj kritici, kada se vidi da čitav njegov talenat, u vezi s njegovom opsežnom muzičkom kulturom, izrazito naginje prema vezanoj i zatvorenoj formi stiha. Misli se obično da je vezani stih zato manje izrazit i manje ličan, što je već toliko toga u tom obliku stvoreno, pa se stoga ne doima kao novo. Međutim, baš to je oduvijek bila ponajteža ali i ponajviša zadaća umjetnosti, da, ma kako vezana i materijalom i tehnikom i formom, nađe baš tim sredstvima nov izražaj i nov sjaj. Domjanić, Nazor, Vidrić, Bogović, stvorili su stih Moderne kao tvorevinu rafinovanog artizma a uza sve to, ili baš stoga, kao prirodniji i spontaniji izražaj sensibilnosti nego što ga je donosila poezija prije njih, i suviše vezana o narodnu pjesmu, pa potom zakopana u šablonske ukrase i predodžbe. Uza sve to, pojava Matoša kao lirika s dotle neviđenom lapidarnošću fraze i sažetošću stila, s još produbenijim sensibilitetom u tek nekoliko, tako vezanih ali tako istančano usklađenih riječi, znači kud i kamo veće intenzificiranje lirizma i posljednje, definitivno odricanje retorike. Tu retoriku (linije Šenoa-Harambašić-Kranjčević) zadržao je još, u pročišćenoj, i verbalno i ritmički sublimiranoj formi, Nazor, zadržao ju je, uza svu intimnost svoga pjesničkog izražaja i Domjanić, i Begović pa i Vidrić (premda je ovaj posljednji još ponajviše preteča Matošev), u traženoj pozi maske i kostima. Prema Matošu, kod svih je njih daleko više deklamacije i posrednosti, dok je kod njega više muzike i oslobođenog, neposrednog čuvstva. Ima i kod Matoša historizma, egzotike: ali što je kod onih maska i kostim, to je kod Matoša samo slika, pitoreskna sugestija, fantastična vizija simbolizma. No kako je Matoševa lirika tako malobrojna i tako kratka daha, sasvim je prirodno da se razlila u »školu« koja i nije bila nikakva škola nego grupacija i kojoj čak u antologiji »Mlade hrvatske lirike« pripada pretežno mjesto.

Baš kod nas gdje je sama riječ »pjesma« vezana neposredno korenom riječi o »pjevanje«, ova je koncepcija lirike trajno opravdana kao tradicija, kao formalna izražajnost koja ne će nikad iščeznuti. Zato je suvišno stavljati oba pola jedan prema drugom kao isključive mogućnosti: živi primjeri pobijaju sami takvo shvatanje. To bi moglo biti kao neke vrsti predgovor »Ponoćnim ispovijestima« g. V. Kušana[1]) koji je pred nekoliko godina, izdao svoje prve pjesme kao »Lišće na vjetru«, po nesreći zajedno s novelama g. Leona Kaisera »Varijante na stare teme«. Po nesreći zato što je uopće nezgodno vezati liriku o novele, pogotovu kod dvojice različitih autora, a drugo zato što se iza toga g. Kaiser izgubio kao efemerna pojava bez značenja, početnik u pravom smislu a možda i diletatnt, dok g. Kušan ni u tim prvim svojim pjesmama nije bio početnik, jer u njega nije bilo nikakvih nezrelih i nesigurnih pokušaja. Oba su naslova karakteristična. Oni pokazuju put poezije g. Kušana prema produbljenju ljudskih, ličnih vrednota u njegovoj poeziji. Nakon lišća koje raznosi vjetar, te je i samo uvjereno o svojoj lakoći (iako ta lakoća nije značila ni bezvrednost ni nestašicu dubljine, nego samo gubljenje vlastitoga »ja« u veličini svemira), traženje unutarnjih vidika, sondiranje dubljina, u ponoćnim tišinama svoje vlastite duše. Kako je g. Kušan, opravdano, prenio ponajljepše svoje pjesme iz prve zbirke u ovu novu, to se to dakako ne smije shvatiti doslovno kao neka nova orijentacija ili preokret. Naprotiv, jedno je s drugim u vezi, i znači nepretrgnut i normalan razvoj. Svako pravilno podcjenjivanje sebe dovodi do otkrivanja svemirskih dubljina u svom vlastitom srcu, a ovo postaje

[1]) Vladimir *Kušan,* Ponoćne ispovijesti, Zagreb 1937.

izvorom neposredne, vrele i iskrene osjećajnosti. Već kod prve zbirke g. Kušana, bio sam uvjeren da nekoje njegove pjesme svojom nenametljivom cizeliranošću forme i svojom finom tonovanošću slika i osjećaja imaju naprosto antologijski karakter. Kad se antologije kod nas ne bi sastavljale po »poznatim« imenima ili po više ili manje bučnim afirmacijama, bila bi koja pjesma g. Kušana nesumnjivo ušla u antologijski izbor. To su naročito, iz prve zbirke ili u vezi s njom, pjesme ugođaja, pejsaži, intimni intérieuri, zasanjane tišine: iako su ti motivi od Moderne amo česti, oni danas dobivaju drugu izražajnost, druge akcente sensibilnosti kao kontrast uzburkanim protestima i rastrganom nemiru socijalne lirike koja nije drugo nego stvarni i stilski izdanak ekspresionizma. Za razliku od onoga što je već dano, pjesme g. Kušana imaju više svježine, mladosti. Njegov ugođaj tišine nije sumorna resignacija nego diskretna uzbuđenost.

Ali tražeći sebe, g. Kušan našao je novu nit koja je po njemu postala i neobično plodna, i vrlo karakteristična. Plodna ne po broju pjesama već po punini inspiracije, a karakteristična po tom što je sasvim svoja, moderna iako nadovezuje u biti na staru baladu i romancu, koje je toliko bio ozloglasio romantizam svojim upornim traženjem da se te poetske vrste pošto poto obnove. To su pjesme iz odjela »Poemi i balade«: Posljednja ispovijest slikara Karasa, Ponoćni poem Vatroslava Lisinskoga, Les poëtes maudits, Pjesma onoga koji je otišao — da navedem samo neke, karakteristične naslove. U formi koja je naoko baladična, u stvari je vrlo malo narativnih lirskih elemenata; čitava je pjesma upravo duševni intérieur, analiza jedne sudbine s tragičnim akcentom. Taj tragični akcenat dolazi očito odatle, što g. Kušan prolazi kroz krizu koju donosi sobom život. Njegova ispovijest, koliko je god diskretna, ipak je dovoljno jasna: strah od sudbine Baudelairea, Verlainea, Lisinskoga, Karasa, ne radi sebe nego radi poezije, umjetnosti, genija uopće. Tragika se velikih egzistencija ponavlja, a sve te žrtve kao da su pale uzalud. Otuda pesimizam g. Kušana koji ovoj zbirci pretežno daje ton mutan, smućen; ali to nije ni rezignacija ni očaj. Ispovijest duše koja u času kada drugi vide problem čovječanstva u razračunavanju sa »stvarnošću« i u traženju stvarnosti, vjeruje u duh genija i smućuje se nad tim što genij, već toliko puta u ovo naše nemoguće doba više nego ikad, »dođe među svoje, a svoji ga ne primiše«. U tom smislu, poezija g. Kušana dobila je duboke i snažne akcente koji su specifično njegovi, kaošto je njegova i ova neobična forma poetske romansirane biografije ili fejtonske balade koja je, u stvari, potresna ispovijest duha.

Ali treba imati na umu da ipak nerijetko geniji nisu bili bez krivnje u toj svojoj tragičnoj sudbini: Baudelaire, Verlaine, pa i naš Karas bili su ljudi skloni gubljenju ravnoteže, i to ne samo u običnom »građanskom« smislu. Stoga, koliko god bio opravdan i dubok taj osjećaj, treba ga pročistiti, pa će tako otpasti i aluzije na različite ekscese i mutne momente njihova života i života uopće, koji stvaraju zagušljivu atmosferu i zastiru vidike. G. Kušan još nije našao definitivna izlaza iz njih, ali je njegovo traženje iskreno i intenzivno — ispovijest.

Skromna zbirčica »Lirike« g. A. Đarmatija[2]) može se pridružiti »Ponoćnim ispovijestima« s obzirom na formalne pretpostavke. G. Đarmati još je vjerniji vezanom stihu; u njega i nema slobodnog stiha ni ritmičkih eksperimenata. Nekadanji srijemsko-karlovački gimnazijalac, svakako je na dohvatu modernoj srpskoj lirici (i g. Kušan je Srijemac, pa je i njegova štokavština jedra i zvučna), što je na korist fluidnosti i sugestivnosti ritma u stihu, ali je opasno s obzirom na to da i samoj srpskoj lirici iza Dučića, Rakića i dr. prijeti monotonija previše pravilnog romona stihova i šablona pjesničkih slika, u vezi sa traženjem što čistijeg sroka. To je uopće fatalan momenat za ovu poeziju pravilne forme: kod g. Đarmatija spas joj je u tom što je malobrojna. A malobrojna je zato, što se g. Đarmati još više nego g. Kušan, t. j. još neposrednije i isključivije od njega, udubao u problem situacije poezije, umjetnosti i duha u ovo tužno i teško doba. Slike iz vanjskog svijeta nisu polazna točka poezije g. Đarmatija; štaviše, on se njima i malo služi. Ti »gusari«, »rudari« i dr. o kojima on pjeva nisu nikakovi »socijalni« motivi nego simboli duševnih težnja, i vrlo karakteristični. Gusari sa svojim

[2]) August *Đarmati,* lirika, Zagreb 1936.

silnim, osvajačkim dušama za koje nema zapreka, ili rudari u svojim dubokim, neistraženim dubljinama kojima nema kraja: oboje znači traženje bitka stvari, poniranje u svemirske zbiljnosti. Nije slučajno da se i kod g. Đarmatija dvije pjesme zovu »Ispovijesti«, a moglo bi ih biti i više. Otuda duša, srce, poezija postaje gotovo isključivi predmet njegovih pjesama: osim one pjesme »Svojoj poeziji« u ovoj zbirci, poznato je da se pjesnik kasnije opet bavio tim predmetom. Nisu to one »programatske« pjesme devetnaestog stoljeća u kojima se ponosno ističe da su predmet poeziji uzvišeni ideali »vjera, dom i ljuba« ili sl., nego je to analiza vrutaka iz kojih izvire ta zagonetna moć kojoj danas kao da nema mjesta u svijetu. U tom smislu, poezija g. Đarmatija sva je slivena, jedinstvena, usredotočena te dobiva neobično na intenzitetu osjećaja koji podupire vrlo gipljivi i laki sugestivni tok stiha. Ta je »Lirika« doista lirika u najpunijem i najdirektnijem smislu. Po tome, ona se karakteristično približava poeziji g. Tina Ujevića, od koje je vedrija, bezazlenija, jasnija, nošena mladošću pjesnika, a dakako da je uz to, kao za uzvrat, manje obuhvatna i manje obilna. Međutim, to je baš simpatična oznaka g. Đarmatija. On je škrt i u davanju, savjestan u oblikovanju, iskren u očitovanju: u malo pjesama izrazita i svoja ličnost.

Ljubomir Maraković

Vida Taufer

Među modernim slovenskim književnicima zauzima posebno mjesto mlada pjesnikinja Vida Taufer. Slovenska literarna kritika priznaje ju općenito najjačom predstavnicom ženske slovenske lirike posljednjeg vremena.

Čitajući nedavno njezine stihove, razasute po raznim časopisima (Vida Taufer još nije objavila zasebne zbirke svojih pjesama), sve sam više dolazio do uvjerenja, da hrvatska javnost ne pozna toliko taj bogodani talenat, koliko bi on to zasluživao. Stoga eto prikaza, posebno namijenjena njenu radu.

Kako sama izjavljuje u interwiewu danom redakciji »Slovenca« (6. VI. 1937.) prigodom »Tjedna ženske knjige« u Ljubljani, Vida Taufer je već uosnovnoj školi napisala prve stihove. Na nju je jak utjecaj vršio njezin otac, čitajući joj još kao djetetu Prešernove pjesme, koje su se male pjesnikinje duboko dojimale. Na koncu osnovne škole imala je već čitavu zbirku svojih prvih pjesama. Kao dijete od kojih jedanaest godina! — Zanimljivo je, da su prvi njeni stihovi bili socijalnog karaktera, iznikli iz atmosfere rudničkog kraja, gdje se rodila i sprovela djetinjstvo. (Rođena je 1903. g. u Toplicama kod Slovenskog Zagorja). Kasnije će socijalni motivi ustupiti mjesto nježnoj i produhovljenoj erotici, koja će dugo u njenu stvaranju igrati glavnu ulogu. Treba dobro imati na umu, da je ta erotska lirika produhovljena i idealizirana ljubav, koju, kako sama autorica priznaje u spomenutom interwiewu, doživljava u svojem *duhovnom* svijetu. Srce, puno osjećaja, teži za ljepotom, za toplinom, a kad je ne može naći u svijetu, ono je stvara u sebi samome. I zato su njene pjesme pune tuge i melankolije, tihe melankolije, poput žubora potoka u sivo, jesensko jutro. Jedna od najljepših pjesama te vrste jest bez sumnje pjesma, »Mlade veze« sa snažnom, melodioznom pointom:

Mlade vejè so zatrepetale,
v strahu so se vile ko roké.
Dež je tolkel, vejè so jokale,
z lestja so jim padale solze.

Sve su pjesme Vide Taufer pune meke melodioznosti. U početku su se čitaoci sretali i sa slobodnim stihovima iz njezina pera, prvi put objavljenim u »Preporodu«, kad je pjesnikinja još sjedjela u srednjoškolskim klupama. Međutim već je u kratko vrijeme nakon svog prvog koraka u javnost, počela posvećivati pažnju strogo odmjerenoj melodioznosti stihova. Taj se napor, dakako, i osjeća u njenim ranijim pjesmama, dok je Vida Taufer danas došla do iskristaliziranog i adekvatnog izraza. Nije to bio lak posao, kad se uzme u obzir veliki intenzitet njena čuvstvenog doživljavanja. Ona beskrajna tuga, nesposobna da se brani, koju nam tako lijepo dočarava njena pjesma »V megli«:

V njej smo kakor živi spomeniki,
vsak v samoti sebi govori.
V skale se gubijo naši kriki,
čakamo svetlobe in moči.

A upravo ta njena emocionalnost, izražena danas u odličnim jambima i trohejima, daje joj posebno mjesto u novijoj slovenskoj lirici uopće. Emocionalnost, koja, kako rekosmo, nije mogla naći smirenja u zemaljštini.

Nije mogla naći zadovoljenja ni u mašti dobrog naivnog djeteta. Našla ga je tek i potpuno — u Bogu!

Vida Taufer je morala postati religiozan pjesnik. To je jasno predskazivao razvoj njena stvaranja. Već 1932. g. objavljuje ona svoju »Baladu« (jednu od najljepših balada u slovenskoj lirici uopće), u kojoj se osjeća duboka čežnja za Bogom, čežnja, ljubav i strah:

Mimo si šel, ob meni ves zlat,
na prsih gorel Ti je težki škrlat.
Čutila sem Tvoje globoke dlani,
pa nisem odprla svojih oči.

Duboka religioznost izvela ju je iz kruga egocentričnih doživljavanja. U posljednje se vrijeme među njenim stvarima opažaju pjesme s toliko ljubavi za rodnu grudu i nove pjesme socijalnih motiva, samo sada razmatranih kroz prizmu zrele umjetničke individualnosti (»Zrcalo«, »Jesenski razgledi«, »Znane obrazi«, I. II. III.).

Njen prelaz u dublju religioznost znači također prelaz iz osjećajne u refleksivniju liriku, znači vidan uspon unjenu stvaranju. (Ne mislimo ovdje da je refleksivnost, sama za sebe, u lirici neki plus. Najljepše su pjesme Heineove one, uz koje je on mogao reći: »Od svojih velikih bolova, ja stvaram male pjesme!«). — Jedna od najljepših njenih religioznih pjesama jest bez sumnje »Magdalena« (»Dom in svet«, br. 9 1936.). Duboko doživljeni psihološki momenat, kad svijetlo vječne Ljubavi prožima dušu ojađene grešnice, plastika večernjih maslinovih pejsaža i veličina Kristova, izražena u pokorničkim ekstazama Magdalene, daju nam uzvišeni umjetnički doživljaj. Da Vida Taufer nije ništa drugo napisala nego tu pjesmu, već bi imala pravo da bude uovrštena u povijest slovenske književnosti, kao što je Felix Arver imao pravo da s jednom jedinom pjesmom, svojim sonetom »Nepoznatoj« uđe u francusku literaturu. — Kako doznajemo, Vida Taufer je na tom remek-djelu radila dvije godine. Koliko poštovanja prema temi i prema religioznoj umjetnosti! Sjećamo se davnih, srednjevjekovnih majstora, koji su godine i godine izrađivali svetačke likove, sve na veću slavu Božju.

Završujući ovaj prikaz, ne možemo a da ne donesemo u cjelini njenu pjesmu »Magdalena«. I mislimo da ćemo ga dobro završiti, ako toj pjesmi ne dodamo ni jedne jedine riječi:

I.

Večer šepeče rahlo, kakor Bog
in vsepovsod je v mraku mesečina;
spet tiho je zasanjal oljčni log,
le mene trga divja bolečina.

O, kam bi svojoj trudno glavo dala,
tako je čudno velik čut srca,
že tisočkrat sem ga ljudem razdala,
a le še vedno v meni trepeta.

Kot ogenj lije čez prostore sanj
drobi me, tare, pije moje sile.
Ne najdem cilja, polna sem spoznanj.
Vse sence greha so me poljubile.

II.

Objemam smrt, ob meni je večer.
V bridkosti temni vsa sem razorana.
O, Jezus, vrni mi moj tihi mir.
Sladkost mi daj, ki je le Tebi znana.

Iskala sem Te v smehu polnem zmot,
ob zvoku harf sem k Tebi hrepenela.
Zdaj vidim trnje, križ in ozko pot
in Tvoja roka je ko plamen bela.

Poglej večer umira' sredi sten.
Svetloba tone v noč, o Luč svetá,
Ti siješ v lesku, ves si bled in nem,
pogled Tvoj trga mi srce do dna.

III.

Klečim ob Tebi, mir me je prevzel.
Na vzhodu se je zarja zableščala.
Vonj mirt se vsiplje tiho čez pepel,
čez zrna, ki so v žari plapolala.

Tvoj glas poslušam. Ti si kakor cvet,
občutim Te. Sladkost se je razlila
čez moj obraz, razjasnil si pogled.
Tema noči je pred Teboj minila.

Ljubezen diham, polna sem besed,
ki so jih Tvoja usta govorila. —
Ob Tebi Jezus, je izginil svet
in s Tvojo lučjo sem se prebudila.

(»Magdalena«)

J. Korner

NAUČNI PREGLED

PROPAST AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

Napisati historički prikaz skorašnjih događaja uvijek je nezahvalna, ali ujednom i veoma nužna zadaća. Nezahvalna zbog toga što se svaka knjiga te sadržine mora a priori odreći inaće neophodnih arhivarskih podataka — vrela su naime razmjerno kratko vrijeme poslije događaja dobrim dijelom nepristupačna. Napisati kratki prorez cjelokupne slike stavlja čovjeka pred opasnost na nehotice zamijeni svoje dojmove sa stvarnošću i da tako postane u opasnoj mjeri subjektivnim. Ali je zato takva zadaća prijeko potrebna. Pred našim očima pokazuje se nov naraštaj koji o skorim događajima ne zna skoro ništa. Svi ljudi koji sada idu u tridesetpetu godinu imaju tek blijed pojam onoga što je Austrougarska monarhija bila i što ona za nas i danas znači, barem koliko dolaze u obzir političke i kulturne tradicije. A to je poznavanje neophodno potrebito, ako hoćemo da sebi stvorimo ne samo vjernu, nego i stvarno točnu sliku o svojim današnjim političkim mogućnostima.

G. Petar Pekić shvatio je svoju zadaću veoma ozbiljno i izvršio ju je sa hvale vrijednom objektivnošću.[1]) Zato je imao prema svom tvrđenju i zamjernu pripravu: već pred 20 godina, t. j. od svjetskoga rata, počeo je sabirati dokumente što su se odnosili na Austrougarsku monarhiju i njene slavenske narode. Te je dokumente g. Pekić savjesno provjerio na osnovu ličnog dodira s događajima. Osim toga sakupio je podatke od očevidaca, a i sam obilato uzeo u pretres domaću, a osobito bogatu inozemsku literaturu. Nema stoga sumnje, da je njegova sprema bila najbolja što se može očekivati.

Kao uvod opisuje autor postanak i razvoj Austro-ugarske monarhije i državopravni položaj potlačenih naroda. Prikaz je stvaran i jezgrovit, tako da dobivamo dosta jasnu cjelokupnu sliku. Postanak austro-ugarske i hrvatsko-mađarske nagodbe opisan je, možda, presumarno, ali su autorova opažanja u glavnom posve na svom mjestu. Da je nerazmjer brojnog stanja između Nijemaca i Mađara s jedne, nenjemačkih i nemađarskih naroda s druge strane značio neizlječivu rak-ranu monarhije, da je Austro-ugarska poslije pobjede nacionalizma u Italiji g. 1859. i u Njemačkoj g. 1866. i 1870.-71. postala političkom nelogičnošću, prikazano i je stvarno i plastično. Čitaocu postaje jasno, da je postupanje Mađara prema svojim »manjinama« moralo uroditi s vremenom kobnim posljedicama. U drugom poglavlju opisan je internacionalni odjek takva stanja, položaj Njemačke, Francuske, Engleske, Rusije, balkanskih država i Otomanskoga carstva i, napokon, posljedice mladoturske revolucije i balkanskih ratova. Time je g. Pekiću otvoren put do glavnog prikaza, opisa svjetskog rata i propasti monarhije. G. Pekić ističe s punim pravom oprečnost koja je nastala odmah poslije sarajevskog atentata na samom Ballplatzu između vojničkih krugova i političara. Preglednost knjige tražila je bez sumnje, da izbjegne preopširan prikaz položaja u dramatičnom srpnju 1914. i isticanje suprotnih stajališta. Opis prvog dijela svjetskog rata kratak je, možda presuh, ali je zato dokumentacija već potpunija u pitanju akcije čeških i naših emigranata. Dobro je učinio g. Pekić kad je istakao rad Franje Supila. U prikazu londonskog pakta potkrale su se dosta osjetljive štamparske pogreške. *Montfoltone* mora da znači *Monfalcone,* otočje *Cureolasi: Curzolari* t. j. otočnu grupu oko Korčule. Čitalac bi, mislim, imao pravo da bude tačnije informiran o sastavu Jugoslavenskog odbora u Londonu i osobito da dobije zbijeniju cjelokupnu sliku o njegovu poslovanju i o njegovim uspjesima. Dalji opis ratnih operacija i političkih promjena koje su iz njih nastale zadovoljava u jačoj mjeri. Sada postaju opisi tačnjim i življim, osobito ondje gdje se prikazuje unutrašnji raspad monarhije. Tu i prilikom opisa događaja, kako je izvršen prelaz državne vlasti iz austrougarskih u naše ruke piščevo je izlaganje točno, plastično, posve pouzdano. Interesantan je njegov prikaz djelovanja Narodnoga vijeća i načina, kako je raspravljeno, osobito u središnjem odboru, državno pitanje i kako se došlo do odluke od 29. listopada 1918. Pažljivi čitalac osjetiti će prema tomu izvjesnu oskudicu u prikazivanju crnogorskih prilika. Uloga dinastije Petrovića, uzroci preuranjene kapitulacije poslije pada

[1]) Petar *Pekić,* Propast Austro-ugarske monarhije i rastanak nasljednih država. Subotica 1937. Tiskara Globus.

Lovćena, način kako je došlo do podgoričke skupštine, sve su to okolnosti, koje se nisu mogle točno ispitati pri sastavljanju ove knjige, pa je zato valjda bilo bolje, što je g. Pekić ustegao sud svoj i iznio u glavnim potezima oprečna stajališta crnogorske emigracije i t. zv. klubaša. Posljednja poglavlja posvećena su političkim promjenama u čehoslovačkoj i u rumunjskoj državi i radu mirovne konferencije. Knjiga je bogata materijalom, a prikaz je interesantan. Kao početak mora se pozdraviti sa zadovoljstvom i preporučiti osobito našoj mlađoj generaciji. *A. Dabinović*

NOVO DJELO O NACIONALNOM SOCIJALIZMU

Dr. Šćetinec piše kratko, ali iscrpno i jasno. Zato će i njegovo novo djelo o nacionalnom socijalizmu[1]) postati neophodnim priručnikom za svakoga, tko hoće sine ira et studio upoznati bit rasizma što hoće da se identificira s pojmom Njemačke i nijemstva. U tom istom smislu bile su isto tako spomena vrijedne i njegove dvije prethodne knjige (O korporativizmu u Austriji i o fašizmu).

Pisac dijeli knjigu na dva, nejednaka opsegom, ali jednako važna dijela: 1) Idejni osnovi nac. socijalizma i 2) Socijalno-ekonomska izgradnja.

Prvi dio daje točan prikaz »genealogije« rasizma i nacizma i njegovih »izvora«. Naime, prema dru Šćetincu, nacizam je ideološki nastao od *idealističkog smjera* filozofije, u duhu upravo Platonovu i ne bez utjecaja *univerzalističkog* smjera Spaunova; i to kao reakcija na ekonomski materijalizam marksista, koji je u svojem vrtlogu gotovo ugušio dušu njemačkog naroda. Međutim, biološki materijalizam koji služi podlogom čitavoj Gobineau-Chamberlain-Wagner-Vachez de Lapouge—Woltmann-Amman-Wilser-Gunther-ovoj teoriji o rasnoj nejednakosti i konačno onoj teoriji što je dr. Šćetinec zove »mitom krvi« (da sastav krvi prouzrokuje te i te osobine rasa i pojedinaca), koji nije nipošto naučno potvrđena te je u oštroj opreci sa svakim idealizmom, bilo Platonovim bilo kojim drugim, taj biološki (naprama ekonomskom) materijalizam

1) Dr. Juraj *Šćetinec*, »Nacionalni socijalizam, idejni izvori i soc. ekonomska izgradnja«. Vlastita naklada. Zagreb 1937.

dovodi nacističke teoretičare do strašnih kontradikcija, a da i ne govorimo o sukobima njihovim s kršćanskom, a i s humanim pogledima uopće. Dok je, naime, idealizam uzet u vrlo umjerenoj dozi, rasistička teorija dovedena je do skrajnih granica dosljednosti... Inače, u čitavom su smjeru, prema Dru. Šćetincu, četiri *glavne ideje:* 1. Ideja nacionalizma 2) Ideja rasizma, 3. Ideja socijalizma (naročito shvaćenog) i 4. *Princip vodstva (Führerstva)*, sve provedeno *»skroz-naskroz«*.

»Nacionalizam« Hitlerovski nije isto što i nacionalni osjećaj. Dr. Šćetinec distingvira to ovako: nacionalni princip je javnopravni princip koji traži da svaki narod može osnovati i imati svoju nacionalnu samostalnu državu. »Nacionalistički« pak stav u biti je ekstremističan. Ističe veću vrijednost svoga naroda prema drugima i traži mu prednost. On, nacionalizam, shvaća »narod« (naciju) nečim apsolutnim, najvećom društvenom i moralnom vrijednošću. Premda i fašizam i nacionalni socijalizam prihvaćaju ovakav ekstremni »nacionalizam«, ipak između nacionalnog socijalizma i fašizma postoji bitna razlika: to jest, fašizam shvaća naciju više kao *državu* i postavlja za temelj nacionalnog osjećaja »spiritualnu zajednicu«, t. j. zajednicu nacionalnog osjećaja (kao što je slučaj uopće kod Romana), dok nacisti uzimaju za temelj biološko-materijalističku podlogu (krvno srodstvo), a »narod« shvaćaju kao zajednicu svih Nijemaca, bez razlike pod kojom su državom nastanjeni.

Rasizam pak se bazira na već spomenutim temeljima, te zahtijeva *čistoću rase*, a miješane rase smatra manje vrijednim. Najboljom rasom drže *arijsku*, pri čem se ističe velika naučna zbrka, što su upravo *Arijci* i koliko Nijemci zaista to jesu. Osim rasne čistoće postoje još zahtjevi selekcije (tu je i sterilizacija!) i »nordiziranje« njemačkog naroda. Kod tih razlaganja g. Šćetinec navodi i sve moguće prigovore rasističkoj teoriji, od koje poslije te kritike, pravo rečeno, ostaje stvarno vrlo malo.

Socijalizam hitlerovski definiran je kao pokret za novim društvenim redom *na osnovici pravednosti«*, (dok izraz »socijalan« ima značiti samo humanitarno nastojanje iz etičkih i altruističkih pobuda). Dakle »socijalna pravednost«... Ona se svodi na ove zahtjeve:

1) *Rad* ima biti *općom dužnošću*. Rad jedini opravdava i lični dohodak (u tom bi se hitlerizam sastao i s marksističkim socijalizmom, da je to načelo i proveo u život. Uostalom, ni sami komunisti baš dosljedno ne provode taj princip, jer »politički govori« nisu baš pravi rad, a oni su jedino zanimanje najbolje situiranih ljudi u Rusiji).

Inače, ekonomski, definira se obično socijalizam kao *»uklanjanje privatnog vlasništva s obzirom na sredstva proizvodnje«*. U tom se smislu nacionalni socijalizam ne poklapa sa socijalizmom. A zahtjev »pravednosti« vrlo je rastezljiv. S čijega stajališta? Drugi je princip nacizma, kao socijalizma: »uklanjanje prevlasti kapitala i robovanja kamatama«. To je deklarirano, ali, u glavnom, nije provedeno.

Načelo *privatnog vlasništva* nacizam prihvaća, ali uz teoretsku primjedbu: *»privatno vlasništvo može biti samo ono, što je čovjek radom stekao«* (iz Hitlerova govora). Od svega toga dosada ništa stvarno još nije izvedeno. Načelo pak *jednakosti* zamijenjeno je hijerarhičnošću, a kao danak toj jednakosti uveden je princip »drugarstva« (»kameradschaft«), koje se najviše goji u »radnoj službi«, pa u vojsci. Protiv načela *klasne borbe* nacizam uzdiže princip socijalnog jedinstva i solidarnosti svih staleža i klasa, a nasuprot internacnonalizmu ostvarenje pravednosti unutar svojega naroda. Treba primijetiti, da su načelo jednakosti gotovo ukinuli i Stalinovi komunisti, naglašavajući (u »stahanovštini« i u drugim prilikama) *»prednost najvrednijih«*. Dakle, možemo uzeti da je princip jednakosti, na stari način shvaćen, sada pokopan sa svih strana.

Konačno, načelo *vodstva* sastoji se u podređivanju čitavog života rukovodstvu istaknutih pojedinaca, što vodi, dakako, »diktaturi«.

To je *teorija*. Drugi dio knjige govori o *izgradnji*, t. j. o ostvarenju ili neostvarenju pojedinih načela. Tu treba upravo pomno pročitati čitavu knjigu, da se shvati njezin značaj, a i sama ogromna *nedovršenost* rasističke zgrade. Jedino gdje je još nešto provedeno — to je u »staležu za prehranu« (pseudonim za seljačku klasu). Tamo je proveden princip organiziranosti i smišljenog rada, koji nas u mnogo čemu podsjeća i na Stalinove Kolhoze, samo što seljak još u principu ostaje vlasnik zemljišta i proizvoda, a i uživa osobnu slobodu u radu i načinu života. Ali i ove prednosti postaju problematične, dok se »birokratizacija« povećava nerazmjerno. Dr. Šćetinec pesimistički primjećuje: »Čisto-socijalističko plansko gospodarstvo ima tu olakšicu u polučivanju uspjeha, što može neograničeno raspolagati radnom snagom, kapitalima i proizvodima, dok kod nacista sloboda rada i raspolaganja proizvodima sa strane pojedinaca privatnih vlasnika svakako remeti matematički točno odvijanje plana«.

Mislimo, da ni u kolhozima nema te apsolutne mogućnosti raspolaganja snagama (privatni vrtovi i krave svakog »kolhoznika«), a ljudski će materijal i tamo prilično zatajiti. No svakako je organizacija »Reichsnährstanda« provedena skoro do kraja i predstavlja sama sobom jednu zaista važnu socijalnu novost. Uz to treba dodati, da je za njih osnovicom seljačkog života »seljački dom«, a uveden je princip »majorata« (isključenje iz nasljedstva mlađe djece), što tjera mase ljudi sa sela među gradski proletarijat, a u zadnjem računu ne pogoduje rađanju djece.

Obrtnički stalež organiziran je manje više privremeno, te bitno originalnih momenata, osim principa vodstva, ne daje. Što se »obrtne privrede« tiče (a prvo tim se misli na pitanje o tvorničkim odnosima, poslodavcima i o radnicima i sl.), to tu ne vidimo baš mnogo uspjeha. Naprotiv, ako se ne uzme, da Dr. Šćetinec gleda, malo preveć pesimistički, stanje je gotovo beznadno.

Od bivših radničkih sindikata svih mogućih stranačkih boja koji su zaštićivali interese radnika, stvorena je »gleichschaltovana« »Radna frontt« (Deutsche Arbeitsfunt, D. A. F.) koja u svoju sredinu ubraja i poslodavačke organizacije, te uglavnom služi kao »Deckung« stranačke propagande.

Što se tiče odnosa u pojedinim poduzećima tu je proveden princip: *poslodavac je vođa, radnici moraju biti pod njegovim vodstvom.* Poslodavac je dužan čuvati interes cjeline, a brinuti za svoje radnike. Nikakva »klasna organizacija« iz principa nije tolerirana, dakle sva je nada u nacističko poštenje poslodavaca. Iz toga slijedi, da se jedino ingerencijom države može nešto učiniti. I zaista, birokratski organi uređuju, koliko hoće i mogu, čitavo radničko pitanje. Tako, princip »zajed-

nice poduzeća« s Führerom-poslodavcem na čelu pokazao je da nije nikakovo rješenje socijalnog pitanja.

Konačno Dr. Šćetinec navodi pokušaje da se život poljepša: »Kraft durch Freude« — »KDF« — Organizacija radničkih ekskurzija, — koja zaista postizava zamjerne uspjehe, premda se koji put osjeća i potajna »detektivska« nota u organizaciji tih izleta.

Završava se prikazom radničkih plaća u Njemačkoj (vlada principijelno ne će da se plaće dižu, t. j. misli da radništvu treba pomagati ne povećanjem *realne nadnice*, nego različnim olakšicama — organizacije: »Zimska pomoć«, »Majka i dijete« i slično). — *Nezaposlenost* se pak suzbija ili zbiljskim povećavanjem produkcije (ratna industrija!) ili prividnim povlačenjem nekih neuposlenih snaga »Radnu službu« i slično. Svakako broj nezaposlenih je znatno smanjen te je, mjesto 5,703.088 ljudi iz 1932. godine, iznosio 1937. — samo 1,428.137. Interesantno, da je brojka porasta *zaposlenih* veća od brojke nezaposlenih, što svjedoči o 1) ulasku nove generacije u privredu i 2) o egzistenciji skrivene nezaposlenosti.

Prikaz o organizaciji kulturne djelatnosti (književnost, štampa, radio, kazalište, glazba, slikarstvo, te kiparstvo i film) pesimističan je. Radi se o tom da država hoće da sve kontrolira i svim rukovodi u duhu nacional-socijalističke ideologije. Sami *staleži* intelektualaca organizirani su samo djelimice i to više u političke svrhe (tako, ističe se zakon o urednicima, upravo drakonski). Općenito, intelektualna zvanja još nemaju korporativnog (potpornog) uređenja.

Završivši stvarni prikaz, Dr. Šćetinec još i na koju doda svoj kritički osvrt na sve rečeno. On je vrlo pesimističan. Pokret je vitalan, veli Dr. Šćetinec, ali »on će morati najprije izmijeniti mnogu os u svojoj *ideologiji i osnovku u svojoj* organizaciji, da bi mogao s obiljem svojih energija ostvariti novi bolji društveni poredak i u tom poslužiti uzorom i drugome svijetu...«

Moramo još dodati nešto i sa svoje strane. Komunizam u Rusiji ima takvih strana i aspekata, koji ga čine apsolutno neprihvatljivim za čovjeka koji hoće da *misli* i da bude jedno *potpuno biće* — jer prije svega i iznad svega on ubija individualnost u čovjeku, želeći i rad i misao i način života standardizirati. No, uza sve odbijanje stalinizma, pisac ovih redaka, potanje proučivši hitlerizam, može sam priznati, da *kao politički bedem protiv Moskve Hitlerova Njemačka dakako igra ogromnu* ulogu. Ali, potpisani ne bi nikako želio da se nađe ni pod onom, rasističkom, diktaturom, jer je ona standardizacija duhova i tamo jaka, dok nikakva rješenja socijalne bijede — nema. Kratko: konačno, sretan sam da nisam ni tamo... Dixi.

K. R. V.

IZVORI I PRILOZI

BIBLIOGRAFSKE BILJEŠKE O HRVATSKIM KNJIGAMA IZ ISTRE

(Svršetak)

Format mu je osmina, a broji 56 stranica, od kojih je polovina ispunjena talijanskim tekstom (na lijevoj strani) i polovina hrvatskim prijevodom (na desnoj strani), tako da ga s većim uspjehom može upotrebljavati poznavalac obaju jezika zagledajući također u tekst drugoga jezika na susjednoj stranici. Sadržaj se katekizma dijeli u četiri »poglavja« (prvo je »od vire« najdulje, slijedeća »od ufanja, od ljubavi i od sakramentov« su vrlo kratka), a na kraju još stoje neke molitve (»jutrnja, večerna, na pozdravljenje anjelsko, pred blagovanjem, za blagovanjem, prija škole pred poldne, za školom pred poldne, prija škole za poldne i napokon po školi za poldne«). Jezik i pravopis je u njemu mnogo bolji nego u svim preďašnjim knjižicama. Evo za primjer samo prvih par redaka:

»Pitanje. Ki je sva stvoril?

Odgovor. Bog je stvoril Nebo, i Zemlju, i sva koja jesu.

P. Ça zlamenuje ova Riç stvoriti?

O. Ova Riç stvoriti zlamenuje stvar kakovu iz niçesa uçiniti.

P. Kojasu najprocinjenija stvorenja Boxja?

O. Najprocinjenija stvorenja Boxja jesu Anjeli, i Ljudi.«

9. Posljednja u nizu ovih knjižica je opet katekizam, ali o njemu mogu kazati malo, jer ga još nijesam vidio. To je »*Kratak Nauk Karstianski* slosen s narednim i bistrim nacinom na slusbu i korist od glasovite collegiate çrikve svetoga Micule bikupa od Barbana u Istrii Pulske darxave po Petru Stancovichu, canonicu stariemu i namisto plovana i arkipopa od iste crikve. Trieste 1828. Dalla tipografia Marenigh. Trovasi vendibile dal librajo Sila per Kr(eutzer) 15«. Format mu je 16⁰, a broji *36 str.* Opisao ga je Ivan Milčetić u odlomku »Petar Stanković iz Istre, hrvatski pisac« svojih »Manjih priloga za povijest književnosti hrvatske«, koji su otisnuti u 7. knjizi »Građe za povijest književnosti hrvatske« god. 1912., po primjerku svoga vlasništva, koji se jamačno i sada još nalazi u Varaždinu kod njegovih baštinika. Drugi primjerak Stankovićeva katekizma imade pop Frane Volarić, kanonik u Krku.

Milčetić je onom prilikom istaknuo i to, da je Stanković god. 1818. tiskao u Mlecima knjigu svojih pjesama pod naslovom »Versi...«, po kojoj možemo suditi, da je ovaj čovjek talijanske škole i kulture bio također hrvatski pjesnik, jer je ondje na str. 138. njegova hrvatska pjesma, valjda uopće prva umjetna istarska hrvatska prigodnica »Za pir«, o kojoj dodaje sam Stanković, da se može i pjevati prema narodnoj pjesmi »Lipa Mare papar pleve«. Stanković je dakle poznavao narodne pjesme i popijevke u Istri, pa je eto i sam po njima propjevao na jeziku svojem materinskom.

Stanković se rodio u hrvatskom gradiću Barbanu dne 24. veljače 1771. Pučku je školu svršio u Rovinju, srednju (filozofiju) u Udinama i sveučiliste (teologiju) u Padovi. Par godina iza toga, što ga je biskup u Puli zaredio za svećenika, postade kanonikom barbanskoga kaptola, a po smrti župnika također upraviteljem barbanske župe i natpopom. No želja za naukom odmamila ga je naskoro iz rodnoga mjesta na putovanja i dugotrajni boravak po Italiji i u Rimu. Skupljao je i skupio mnoštvo rukopisa, knjiga, diploma, medalja, prolistao je i proučio još više knjiga, koje su mu bile pomagalom za sastav njegova velikoga djela Biografia degli uomini illustri dell' Istria, koje je tiskano u Trstu god. 1828.-29. u tri sveska i pretiskano god. 1888. u Kopru u jednom svesku. U njemu je 489 životopisa znamenitih Istrana. Stoga je Stanković prozvan istarskim Plutarhom. Pored toga je još tiskao raspravu o poljodjelstvu (L'aratro seminatore), arheološku o pulskoj areni (Del l'anfiteatro di Pola) i patrističku (Della patria di S. Girolamo). Kako je u ovoj dokazivao, da je sv. Jeronim rodom iz Istre, opriješe mu se mnogi Dalmatinci, a među njima i Vrbničanin Feretić smatrajući riješenim pitanje, da se sv. Jeronim rodio u Dalmaciji.

Kada je opet došla riječ na Feretića, bibliografijska potpunost zahtijeva, da se navede također literatura o njemu, a tu predstavlja Ivan Milčetić u odlomku »Pop Ivan Feretić, krčki istorik« u spomenutim »Manjim prilozima« od god. 1912.

Primakavši se kraju potrebno je povući neki zaključak: da se ova, makar kako skromna, produkcija hrvatskih knjiga iz Istre uzmogne proučiti, trebalo bi posvuda pretražiti i otkriti još nepoznate primjerke, pa ih zajedno s onima, koji se sada nalaze u privatnim rukama, pohraniti u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici, koja čuva književne starine cjelokupnoga naroda hrvatskoga sa svega njegova područja bez ikakova obzira na polazne granice i umjetne pregrade. Kad nam je sadašnjost Istre otuđena, približimo se barem njezinoj prošlosti. I time se može koristiti boljoj budućnosti narodne cjeline.

Nemar za naše manjine nije dobar znak o visini naše narodne svijesti. Ova se može najbolje procijeniti po interesu za sunarodnjake, koji živu izvan domovine. Uzalud se hvalimo patriotizmom, ako brigu za naše narodne manjine prepuštamo njihovim gospodarima. Da nas netko zapita, koliko duša iznosi hrvatska manjina s one strane Rječine, mnogi bi od nas došao u veliku nepriliku, kad bi morao dati i površan odgovor. Istina, da je teško odrediti točan broj, jer je bila pristrana i nepouzdana austrijska statistika za stanje prije rata, a još manje vjere zaslužuje talijanska statistika za stanje poslije rata. Posljednji popisi stanovništva u Istri bijahu pod Austrijom god. 1900. i 1910., a prvi pod Italijom god. 1921. i 1931. Budući da su podaci iz god. 1900. zastarjeli a podaci iz god. 1931. još nijesu objavljeni, mogu se za sada uzeti u obzir jedino rezultati iz god. 1910. i 1921. Po austrijskoj statistici od god. 1910. bilo je u Istri 140.000 Hrvata, a po talijanskoj god. 1921. 90.000. Ako predpostavimo ispravnost prvoga broja, drugi je posve kriv, pače bi se moglo dokazati, da je talijanska statistika upravo prepolovila onaj broj istarskih Hrvata, koji bismo utvrdili, kad bismo broju 140.000 priračunali prirodni prirast i neprirodni gubitak (emigriranje). Jest, sada mora biti u Istri preko

200.000 Hrvata. To se dobro slaže s onom statistikom, koja se privatno provela po županama i dekanatima tršćansko-koparske, porečko-pulske, riječke i zadarske nadbiskupije. Ova je nabrojila u Istri, na Rijeci, u Zadru i na Lastovu 230.536 Hrvata.

Naš živi narodni inventar preko zapadne granice iznosi dakle gotovo četvrt miliona ljudi, a opisane knjižice spadaju u njegov posebni i naš zajednički kulturni inventar, koji je nezavisan od teritorijalnih ograničenja i spada kao opće narodno dobro u jednu cjelinu. Onih i sličnih knjiga imade još sigurno i u Istri. Da ondje ne propadnu i da se ovdje mogu proučiti, trebale bi i one doći u društvo ostalih spomenika hrvatske književnosti.

N. Žic

SADRŽAJ: Ton Smerdel: Sjećanja na Dubrovnik. — Na Lokrumu. — Na tvrđavi Sv. Lovrijenca. — Suton na Gradcu. — Na Dančama. — Na Boninovu. — Minčeta bez stražara. — *Feodora Aliuš:* Predvečerje u proljeće... — Proljetna želja. — Pjesma. — *O. Antonin Zaninović O. P.:* Pjesme zadarskog svećenika Dominika Armanova iz prve polovice 16. vijeka. — Počinju versi božja tila, kih složi niki devot redovnik. — Devoto prigovaranje blažene dive Marije i križa Isusova, ko složi niki devot redovnik. — Bilješke. — *Stjepan Hrastovec:* Mladost jutra. — *F. Rubina:* Duša. — *Antun Dabinović:* Kraljevina Italija (1866—1867). — *Jeronim Korner:* Večeri. — *Stjepan Hrastovec:* Polje Ivančica. — *Ljubomir Maraković:* V. Kušan i A. Đarmati. — *J. Korner:* Vida Taufer. — *N. Žic:* Propast Austro-Ugarske monarhije.

Izdaje »Kolo Hrvatskih Književnika« u Zagrebu. — Uređuje i izdaje za »Kolo Hrvatskih Književnika«: Dr. Ljubomir Maraković, Zagreb, Gajeva ul. 36. — Upravu vodi: Prof. Bogdan Babić, Zagreb, Gregorijančeva 36/I. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Dežičeva ulica 2.

O SREDNJOŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

G. prof. F. *Fancev* osvrnuo se u »Hrvatskoj Reviji«, X., br. 11. na »Stariju hrvatsku književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima« detaljnim i korisnim prikazom. Ne ulazeći ovdje nikako u meritum stvari, jer mislim da je u samom članku dovoljno opširno pretresen, htio bih samo istaknuti dva momenta. Prvi je onaj koji se tiče naučne spreme pisaca takvih školskih knjiga: »I bez straha da činim i najmanju krivicu bilo kojemu od autora pomenutih udžbenika — mogu reći da su me pobrojani udžbenici uvjerili da s takom spremom i pripravom ni jedan od pomenutih autora nije pristupio svome poslu. Ni jedan od njih ne vlada ni bibliografijom pojedinih južnoslavenskih književnosti ni naučnom literaturom bar u najkrupnijim pitanjima njihova opsega i razvitka« (str. 590.). Na to bih se usudio napomenuti da se, ako se radi o poznavanju predmeta i o spremi za pisanje udžbenika, nikako ne može lučiti između »najkrupnijih pitanja« i onih »sitnijih«, detaljnih, jer krupni zaključci uvijek potječu iz sigurnog i jasnog znanja svih pojedinosti koje sačinjaju cjelinu. Kad se uzme u obzir na pr. samo kako je principijelno iznio problematiku starih naših pisaca g. *Dayre* u svom programatskom predavanju u Varšavi,[1]) onda se vidi kako se danas, ako ima čovjek u ruci starija djela, ne može tako rekavši ništa tvrditi, a da se temeljito ne provjeri. Nakon toga, nameće se sudbonosno i vrlo ozbiljno pitanje: tko od srednjoškolskih nastavnika može uopće danas da se upušta u takav rad? Nekad su sastavljači školskih knjiga dobivali dopuste, sniženi broj sati i slične pogodnosti za svoj odgovorni i naporni posao; danas, kada vlada princip »slobodne konkurencije«, čitava stvar naprosto visi u zraku, oviseći o nakladnicima koji se natječu da iz toga izvuku merkantilne prednosti pretječući jedan drugoga.

Treba uzeti u obzir da bi čovjek, koji uz ovakvo preptererećenje kakvo je danas u školama, poduzeo da izradi takav udžbenik, morao raditi godinama, a međutim bi ga neprestano pretjecali noviji rezultati koji kod nas, na tom toliko neistraženom polju, nikako nisu slobodni od iznenađenja. Ljudi koji upravo svršavaju svoj sveučilišni studij ili su ga nedavno dovršili, možda su još toliko *à jour* sa svojim stručnim znanjem koje je uz to još svježe i prokušano ispitima; ali oni još nemaju dovoljno školske prakse, da bi mogli postaviti svoje znanje na primjerenu metodsku bazu, jer se tu ne radi samo o stručnom djelu nego o čitanci koja ima odgovarati svrsi srednjoškolske nastave. Možda bi najsretnije rješenje pitanja bilo u kombinaciji sveučilišnog stručnjaka s kojim prokušanim srednjoškolskim nastavnikom, kaošto ima slučajeva u drugim zemljama. Stoga neka mi bude slobodno reći da désintéressement g. prof. Fanceva kad kaže da »ne misli, kao konkurent, nastupiti sa svojim udžbenikom«, po mom mišljenju nije u stvari opravdan, nego da bi on, kao prvak na tom polju stručnog istraživanja, bio i prvi pozvan da pomišlja na ovakvu kombinaciju.

U svojim kritičkim opaskama držao se g. prof. Fancev triju točaka koje je odredio: »1. opsega hrvatske sredovječne književnosti, 2. geneze hrvatske renesansne književnosti i 3. reformacije u hrvatskoj književnosti«. Tome bih dodao samo još to, da nitko, ni pisci udžbenika a ni njihovi dosadanji kritici, nisu svratili pažnje području koje pripada ovamo, a ostalo je sasvim po strani, tako da u dosadanjim našim knjigama o njemu uopće nema ni spomena. To je muslimanska književnost u Bosni koja, unatoč već dosta obilatoj stručnoj književnosti o njoj, za škole kod nas i ne postoji. Nesumnjivo je da je naša orijentalistika još vrlo nerazvijena, ali čak i pregledni članak od 10 stranica kaošto je onaj g. Muhameda *Hadžijahića* u ovogodišnjem »Napretkovu« kalendaru[2]) pokazuje koliko je zanimljiva i karakteristična ta strana našega kulturnog života i kako je s nepravom dosad zaboravljena.

Ljubomir Maraković

[1]) Jean *Dayre,* O dubrovačkoj književnosti, Zagreb 1935., Preštampano iz »Hrvatskog Kola«.

[2]) Muhamed *Hadžijahić,* Hrvatska muslimanska književnost prije 1878. godine. — Napredak, hrvatski narodni kalendar za god. 1938., Sarajevo.

HRVATSKA PROSVJETA

IZLAZI MJESEČNO OSIM U SRPNJU I KOLOVOZU. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA". — GODIŠNJA PRETPLATA DIN 100·—; ZA ĐAKE DIN 60·—. — ZA INOZEMSTVO DIN 120·—. ĐAČKA DRUŠTVA IMAJU ĐAČKU CIJENU KAD NARUČE PET PRIMJERAKA. — BROJ ČEKOVNOG RAČUNA 33720

Jesam li izvršio

svoju dužnost

i poslao pretplatu?

NARUDŽBE, NOVCI I REKLAMACIJE ŠALJU SE UPRAVI „HRVATSKE PROSVJETE" (PROF. BOGDAN BABIĆ), ZAGREB, GREGORIJANČEVA 36. I. — RUKOPISI I SVI LISTOVI ZA UREDNIŠTVO ŠALJU SE NA ADRESU: DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ (UREDNIŠTVO „HRVATSKE PROSVJETE") ZAGREB, GAJEVA ULICA 36.